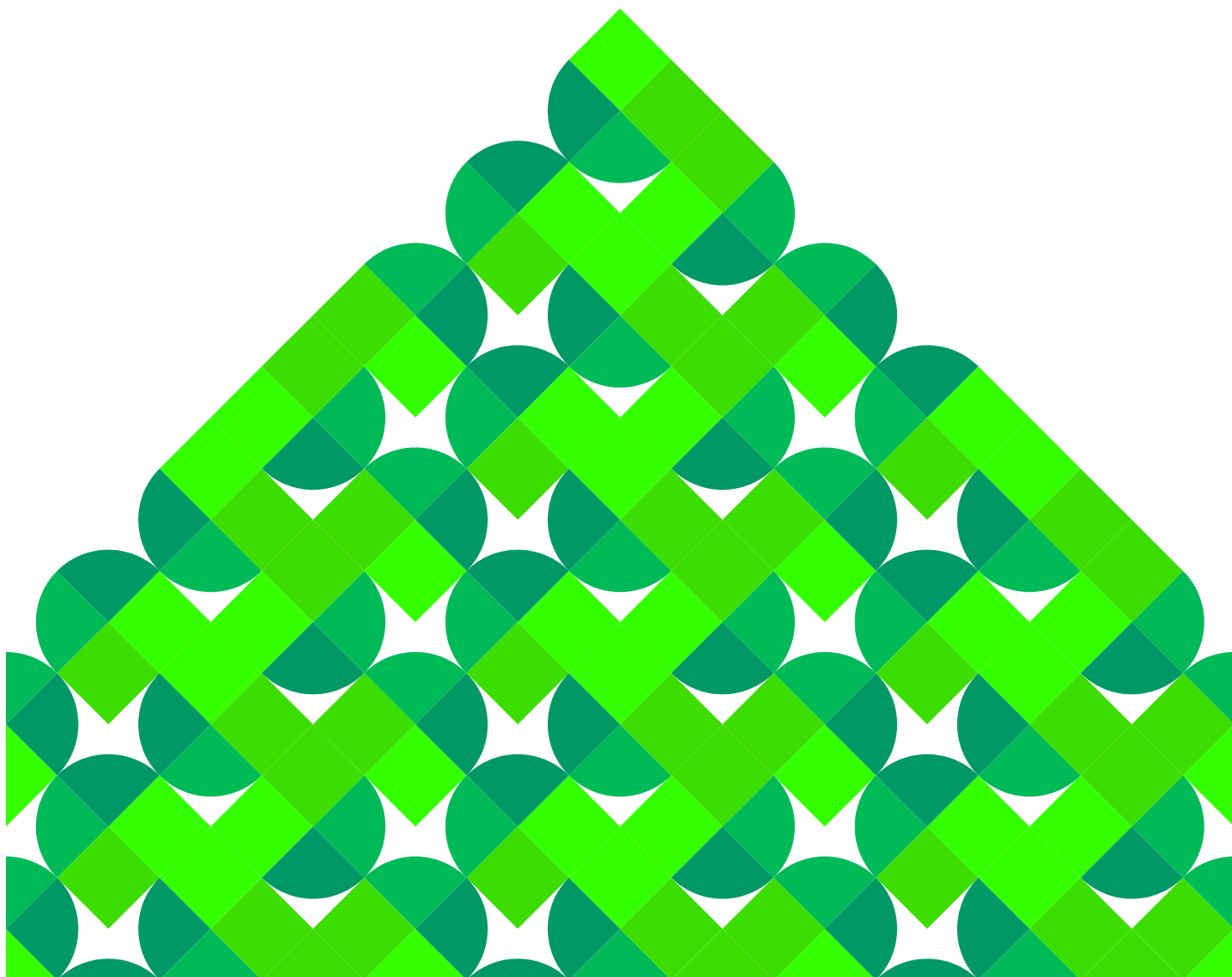

Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning

Utvecklingsområden till den nationella strategin för
att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Full delaktighet för alla

Myndigheten för delaktighet är en kunskapsmyndighet som arbetar inom funktionshinderområdet. Vi arbetar för att alla, oavsett funktionsförmåga, ska kunna vara fullt delaktiga i samhället.

Myndigheten för delaktighet, 2017

Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning

Nummer 2017:29

ISBN: 978-91-87883-44-6 (pdf)

Publikationen finns att ladda ner från myndighetens webbplats www.mfd.se.

Alternativa format kan beställas från Myndigheten för delaktighet.

Postadress: Myndigheten för delaktighet, Box 1210, 172 24 Sundbyberg

E-post: info@mfd.se

Telefon: 08-600 84 00

Innehåll

Sammanfattning av förslag till utvecklingsområden.....	5
Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld	6
Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn	6
Effektivare brottsbekämpning.....	7
Förbättrad kunskap och metodutveckling.....	8
1. Uppdraget.....	9
1.1 Den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor	9
1.2 Tillvägagångssätt	10
2. Personer med funktionsnedsättning och våld.....	16
2.1 Osynlighet, beroende och sårbarhet utmärker särskild våldsutsatthet	16
2.2 Våld i nära relationer kan ta sig många olika uttryck	17
2.3 Funktionshindersrelaterat våld	18
2.4 Personer med funktionsnedsättning löper ökad risk att utsättas för våld.....	19
2.5 Omfattningen av våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.....	24
2.6 Våld mot barn med funktionsnedsättning	26
2.7 Myter och stereotyper om personer med funktionsnedsättning ..	28
2.8 Maskulinitetsnormer och funktionsnedsättning.....	30
2.9 Personer med funktionsnedsättning som förövare	31
3. Utvecklingsbehov i förhållande till målsättningarna i strategin	33
3.1 Generellt utvecklingsbehov: Stöd behövs för att säkerställa funktionshindersperspektivet i strategins alla insatser.....	33
Målsättningsområde 1: Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld	34

Målsättningsområde 2: Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn	40
Målsättningsområde 3: Effektivare brottsbekämpning.....	59
Målsättningsområde 4: Förbättrad kunskap och metodutveckling.....	64
Referenser	69
Bilaga 1	74
Samtalsguide.....	74
Aktörer MFD träffat.....	75
Bilaga 2.	77
FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning	77
Istanbulkonventionen.....	78
CEDAW – kvinnokonventionen.....	79
Barnkonventionen	79

Sammanfattning av förslag till utvecklingsområden

Ett delmål för regeringens jämställdhetspolitik är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och att kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. För att stärka förutsättningarna att nå delmålet ska arbetet bedrivas målinriktat och samordnat med utgångspunkt i en nationell strategi med följande fyra målsättningsområden

- Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld.
- Förbättrad upptäckt av våld samt starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn.
- Effektivare brottsbekämpning.
- Förbättrad kunskap och metodutveckling.

Myndigheten för delaktighet, MFD, har i denna plan samlat kunskapen om mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning och identifierat utvecklingsbehov och förslag till åtgärder i förhållande till den nationella strategins fyra målsättningsområden. Utöver dessa områden föreslår MFD att ett metodstöd ska tas fram för att stödja de myndigheter som har ett regeringsuppdrag inom strategin att anlägga ett funktionshindersperspektiv i arbetet:

- Det finns behov av ett standardiserat metodstöd om funktionshindersintegrering, som kan följa pågående och framtida regeringsuppdrag som fördelas inom ramen för strategin. MFD kan, tillsammans med andra relevanta myndigheter och i samverkan med civilsamhället, vara en lämplig aktör för framtagande av metodstödet.

¹ Skr. 2016/17:10.

Nedan redovisas Myndigheten för delaktighets bedömningar av utvecklingsbehov inom de fyra målsättningsområdena.

Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld

- Regeringen bör ge lämplig aktör inom utbildningsområdet i uppdrag att genomföra ett förbättringsarbete avseende sex- och samlevnadsundervisningen och den integritetsstödande träningen i gymnasiesärskolan.
- Regeringen bör ge lämpliga aktörer inom skolområdet i uppdrag att genomföra ett förbättringsarbete i skolan, för att säkerställa trygga och stödjande miljöer, utveckla normmedvetenhet och bekämpa kränkande behandling mot barn med funktionsnedsättning. Arbetet bör bedrivas i samverkan med civilsamhället.

Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn

- Behovet av tillgänglig information behöver tillgodoses bättre för personer med funktionsnedsättning som är utsatta för våld i en nära relation, till personer som utsätter andra för våld i en nära relation eller som upplever att våld riktas mot någon i sin närhet. Regeringen bör, som ett led i att tillgängliggöra information till våldsutsatta personer med funktionsnedsättning, ge Länsstyrelsen i uppdrag att komplettera informationsgeneratorn med teckenspråk och på lättläst svenska.
- Regeringen bör säkerställa att funktionshindersperspektivet inkluderas i de beslutade förändringarna i högskoleförordningen (1993:100). Det är viktigt att de läromedel som tas fram avhandlar även funktionshindersrelaterat våld och våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

- Socialstyrelsen bör utveckla uppföljningen av tillgängligheten i skyddade boenden för att ge en mer heltäckande bild av tillgänglighet utöver den fysiska tillgängligheten. Socialstyrelsens kvalitetsenkäter bör också täcka kommunernas och utövarnas kompetens inom tillgänglighet och funktionshinderspersion.
- Samarbeten och bättre information om boendekapacitet över kommungränserna kan möjliggöra skyddat boende för personer med funktionsnedsättning. Detta samtidigt som existerande resurser kan användas mer effektivt.
- Befintliga statliga bidrag för kvalitetsutveckling eller särskilda medel bör öronmärkas för tillgänglighetsåtgärder till skyddade boenden.
- Målsägarbiträde bör förordnas till brottsoffer med funktionsnedsättning som inte kan ta tillvara sin rätt på samma villkor som andra redan i samband med beslut om att inleda förundersökning.
- De statliga aktörerna inom rättsväsendet bör ges i uppdrag att ur ett förövar-, brottsoffer- och vittnesperspektiv utreda förekomsten av funktionshinder i rättskedjan som kan försämra rättssäkerheten för bland andra personer med funktionsnedsättning som är utsatta för våld eller har utsatt andra för våld. Arbetet bör bedrivas i samverkan med funktionshindervisorganisationerna.
- En funktion bör inrättas med syfte att samla in och sprida de digitala verktyg som redan finns för beslutsfattande och svåra samtal. Regeringen bör ge MFD eller annan lämplig aktör i uppdrag att samla in och sprida digitala verktyg för svåra samtal och beslut, som motverkar ställföreträdande beslutsfattande.

Effektivare brottsbekämpning

- Medel från den nationella strategin bör avsättas för att genomföra en forskningsinsats med fokus på omsorg och verksamheter som ger stöd till personer med funktionsnedsättning med avseende på institutionskultur med rättsfria zoner.
- Situationen för personer med funktionsnedsättning bör inkluderas i såväl framtida kunskapsinhämtning om trafficking och

prostitution som i metodutveckling inom socialt arbete.
Människohandel med personer med funktionsnedsättning måste bli ett efterfrågat forskningsområde.

Förbättrad kunskap och metodutveckling

- Regeringen bör ge Brottsförebyggande rådet i uppdrag att införa funktionsnedsättning som bakgrundsvariabel i den årliga nationella trygghetsundersökningen (NTU).
- Statliga verksamheter som arbetar med behandling av våldsutsatta personer såväl som våldsutövare med funktionsnedsättning bör föregå med gott exempel i termer av förbättrad metodutveckling. Regeringen bör, som ett led i att fortsatt implementera den nationella strategin om mäns våld mot kvinnor, avsätta medel för ett kunskapslyft bland berörda personalgrupper inom Statens institutionsstyrelse och Kriminalvården.

1. Uppdraget

1.1 Den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Regeringens övergripande mål för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Ett delmål är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och att kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.

För att stärka förutsättningarna att nå delmålet behöver arbetet bedrivas målinriktat och samordnat med utgångspunkt i en nationell strategi. Strategin bygger på ett proaktivt förhållningssätt, innehåller åtgärder vad gäller skydd och stöd, träffsäker brottsbekämpning samt ökad kunskap över tid. Strategin består av fyra politiska målsättningar och ett antal utgångspunkter för genomförandet.² Målsättningarna är:

- Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld. Förebyggande arbete ska ses som strategins huvudsakliga inriktning och som en central aspekt även i de andra tre målsättningarna.
- Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn.
- Effektivare brottsbekämpning.
- Förbättrad kunskap och metodutveckling.

² Skr. 2016/17:10 sid. 109.

Allt arbete i strategin ska bedrivas med ett funktionshindersperspektiv

En av utgångspunkterna för strategin är att arbetet genomgående ska bedrivas med ett funktionshindersperspektiv och att insatserna ska vara tillgängliga för alla, oavsett funktionsförmåga. Perspektivet innebär att man i all planering och allt genomförande ska utgå från att människor är olika och har olika förutsättningar, behov och önskemål. Det innebär dessutom att man måste identifiera och åtgärda potentiella hinder för deltagande eller delaktighet.

Funktionshinder uppstår i relationen mellan en individ med funktionsnedsättning och de hinder individen möter i sin omgivning. När det gäller mäns våld mot kvinnor kan ett möjligt funktionshinder vara att den som blir utsatt för våld inte kan artikulera eller kommunicera sin utsatthet. Andra möjliga funktionshinder kan vara att skyddade boenden inte är fysiskt tillgängliga eller att information till personer som är utsatta för våld inte finns att tillgå i ett format som gör att alla kan ta del av den.

1.2 Tillvägagångssätt

Myndigheten för delaktighet, MFD, har fått i uppdrag av regeringen att bidra i det nationella arbetet med att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Så här står det i myndighetens regleringsbrev för 2017:

”Myndigheten för delaktighet ska redovisa en plan för hur myndigheten inom sitt verksamhetsområde kan bidra till att uppfylla målsättningarna i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (skr. 2016/17:10), med fokus på kvinnor med funktionsnedsättning. Planen ska identifiera utvecklingsbehov i förhållande till målsättningarna samt vilka aktiviteter

myndigheten avser genomföra för att bidra till att målsättningarna uppfylls”.³

Kartläggning av strategins målsättningar utifrån ett funktionshindersperspektiv

MFD har tagit sig an uppdraget genom att studera målsättningarna i strategin utifrån ett funktionshinders- och rättighetsperspektiv. Syftet har varit att identifiera aktörer som arbetar med förebyggande insatser mot våld, förbättrad upptäckt av våld, starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn, effektivare brottsbekämpning, förbättrad kunskap och metodutveckling. Syftet har också varit att kartlägga i vilken grad det finns ett funktionshinders- och rättighetsperspektiv i det arbete som beskrivits.

Myndigheten har gjort en överblick över forskning, studerat den befintliga kunskapen på området samt träffat ett trettiotal aktörer som på olika sätt arbetar med frågan om våld mot personer med funktionsnedsättning.⁴ Slutligen har MFD gjort en översikt över Sveriges åtaganden inom området för mänskliga rättigheter, med anledning av att Sverige har ratificerat ett antal konventioner vars rättighetsartiklar behandlar våld.⁵

Individer har rättigheter, det offentliga har skyldigheter

Att ha ett rättighetsperspektiv innebär att erkänna att individer har rättigheter och att det offentliga (det vill säga stat, kommun, landsting och regioner) har skyldigheter. Strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor spänner över många områden och sektorer, vilket medför att flera rättighetsartiklar i olika konventioner om mänskliga

³ Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Myndigheten för delaktighet.

⁴ För lista över de aktörer som MFD har träffat, se bilaga 1.

⁵ För översikt över relevanta konventioner vars rättighetsartiklar behandlar våld, se bilaga 2.

rättigheter har betydelse för arbetet. Rättigheterna är dock ömsesidigt beroende av varandra och ska ses som en helhet.

Utvecklingsbehoven kommer från känd problematik och kunskapsluckor

Myndighetens kartläggning har följt de utgångspunkter som identifieras i strategin. MFD har därför frågat olika aktörer om våld mot personer med funktionsnedsättning i förhållande till utövare och maskulinitet, till flickor och unga kvinnor, barn, hbtq-personer, till specifika livssituationer, till hedersnormer, i förhållande till samverkan mellan aktörer och med utgångspunkt i ökad kunskap.⁶

De utvecklingsbehov som presenteras i denna plan utgår därför dels från situationer och aspekter där det finns en känd problematik och rekommendationer från FN:s övervakningskommitté till Sverige, dels från de kunskapsluckor som genom möten identifierats under arbetets gång. De aktörer MFD har träffat har haft olika ingångar och perspektiv, men kommer ofta fram till samma typ av slutsatser. De viktigaste slutsatserna och de sektorer som är mest avgörande för utveckling presenteras under respektive målsättningsområde i kapitel 3.

Planen innehåller utvecklingsområden inom flera sektorer

Myndigheten för delaktighet har till uppgift att främja respekten för och medvetenheten om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Myndigheten ska verka för full delaktighet i samhällslivet för personer med funktionsnedsättning i alla åldrar och för jämlikhet i levnadsvillkor. Detta uppdrag är brett och spänner över samtliga samhällsområden.

I denna plan presenterar MFD utvecklingsbehov inom flera sektorer där myndigheten inte är ansvarig aktör. De förslag på aktiviteter och åtgärder som presenteras har heller inte alltid MFD som utförare. Planen

⁶ För samtalsguide, se bilaga 1.

innehåller utvecklingsområden inom flera sektorer som vänder sig till flera olika aktörer – däribland även MFD.

Avgränsningar

Vad gäller målområdet förebyggande arbete mot våld har MFD valt att fokusera på utvecklingsbehoven inom utbildningsområdet. Då det pågår andra utvecklingsinsatser inom det förebyggande arbetet har vi valt att avgränsa oss till ett antal områden. En hel del arbete pågår även inom målområdet upptäckt, skydd och stöd, inom det brottsförebyggande arbetet och arbetet med att ta fram uppföljning och kunskap inom strategin. Vissa avgränsningar har därför skett även på dessa områden. MFD:s föreslagna metodstöd för funktionshindersintegrering (se avsnitt 3.1) kan dock med fördel användas även i dessa pågående, avgränsade insatser.

Avgränsningarna har gjorts med beaktande av att följande andra insatser pågår där funktionshindersperspektivet ingår:

- Tvångsåtgärder – enligt tilläggsuppdraget som samordnaren för psykisk hälsa fick i december 2016 görs en översyn av tvångsåtgärder mot barn enligt lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT).⁷
- Återfallsförebyggande – en särskild utredare har lämnat förslag till hur man bäst bör förebygga återfall i brott. Det föreslås att ett inslussningsprogram ska testas i ett antal kommuner före 2018. Målgruppen för programmet är bland andra personer med psykiatriska diagnoser och personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar⁸.
- Behandling inom Kriminalvården – efter att ha arbetat i projektform har Kriminalvården som ambition att integrera screening och behandling av klienter med adhd.

⁷ Dir. 2016:106 Tilläggsdirektiv till Nationell samordnare för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa.

⁸ Ju 2016:E – Inslussningsutredningen.

- Barnperspektiv i skyddade boenden – regeringen har utsett en särskild utredare med uppdrag att föreslå åtgärder för att stärka barnrättsperspektivet för barn som vistas i skyddat boende tillsammans med en vårdnadshavare. Uppdraget ska redovisas senast den 31 december 2017.⁹
- Barn- och tvångsäktenskap – lagstiftningen inom barn- och tvångsäktenskap utvärderas för närvarande. Utredaren ska även titta på hur berörda myndigheter arbetar med och samverkar kring brottslighet inom dessa områden.¹⁰
- Internt arbete inom Polisen – Polisens metoder och arbetsätt för att förebygga upprepat våld ses över av Brottsförebyggande rådet i syfte att utveckla verksamheten.¹¹ I regleringsbrevet till Polismyndigheten finns också uppdrag att utveckla arbetsmetoderna vid utredning av sexualbrott. Myndigheten ska även redovisa hur man arbetar med bemötandefrågor samt redovisa hur synpunkter och rekommendationer som riktats mot Polisen i granskningar av mänskliga rättigheter tas om hand.¹²
- Uppföljning av strategin – Socialstyrelsen fick i februari 2017 i uppdrag att bland annat stödja uppföljningen av hela strategin på nationell nivå inom förekomsten av våld, kompetensstöd och metodutveckling för vård- och omsorgspersonal. Inom uppdraget ska Socialstyrelsen ta fram förslag på indikatorer, utreda förutsättningarna för att inkludera våld och könsstympling i öppna jämförelser, utveckla nationell statistik som rör våld inom hälso- och sjukvården, möjliggöra enhetliga uppskattningar av kostnaden för insatser som orsakas av våld i nära relationer samt

⁹ Kommittédirektiv 2016:99 Ett stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende.

¹⁰ Kommittédirektiv 2017:25 Starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv.

¹¹ Justitiedepartementet (2016) Uppdrag till Brottsförebyggande rådet att sammanställa kunskap om polisiära metoder och arbetsätt för att förebygga upprepat våld mot vuxna och barn i nära relationer.

¹² Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Polismyndigheten.

genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck.¹³

- LSS-utredningen – Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade är under översyn. Lagstiftningen ska främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet. Utredningen ska göra en grundläggande översyn av incitament och förutsättningar för val av personlig assistent, nödvändiga förändringar i regelverket samt genom förstärkt kvalitet och träffsäkerhet i övriga insatser i LSS.

¹³ S2017/01221/JÄM (delvis) Uppdrag att stödja genomförande och uppföljning av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

2. Personer med funktionsnedsättning och våld

I detta kapitel sammanfattas den befintliga kunskapen om våld mot personer med funktionsnedsättning. Kapitlet tar upp följande aspekter:

- våld i nära relationer i förhållande till funktionshindersrelaterat våld
- områden där personer med funktionsnedsättning löper ökad risk för att utsättas för våld
- omfattningen av våld mot kvinnor respektive barn med funktionsnedsättning
- myter och stereotyper som påverkar våldsutsatta personer med funktionsnedsättning
- maskulinitetsnormer och förövarperspektiv.

Kapitlet ska ses som ett underlag för de problemformuleringar, utvecklingsbehov och förslag på åtgärder som sedan presenteras i kapitel 3.

2.1 Osynlighet, beroende och sårbarhet utmärker särskild våldsutsatthet

I en forskningsgenomgång från Brottsförebyggande rådet, BRÅ, framträder tre teman som tillsammans utmärker beskrivningar och förklaringar av våld mot personer med funktionsnedsättning.¹⁴ Dessa tre teman – osynlighet, beroende och sårbarhet – lyfts också ofta i MFD:s samtal med aktörer på området.

Osynligheten kännetecknar situationen för personer vars kontakter med omvärlden är begränsade till ett fåtal personer, eller för personer som har svårigheter att kommunicera och att göra sig förstådda. Osynligheten kan också bestå i att det våld man utsätts för inte betraktas som, eller hanteras

¹⁴ Brottsförebyggande rådet (2007) Våld mot personer med funktionshinder.

som, våldsbrott. Osynligheten kan också i en utvidgad bemärkelse komma att utgöra ett funktionshinder.

Det särskilda **beroendet** av andra människor är en förklaring till en högre risk för kvinnor med funktionsnedsättning att utsättas för våld, jämfört med kvinnor utan funktionsnedsättning. Det finns också skäl att anta att barn med funktionsnedsättning är särskilt beroende av vårdande familjemedlemmar, vilket kan fördjupa deras sårbarhet. Många personer med funktionsnedsättning är beroende av andra personer för sin vardagstillvaro, för stöd och för närhet. I vissa fall är detta beroende mycket stort, och gör det svårare för en våldsutsatt person med funktionsnedsättning att bryta upp från en destruktiv relation. Beroendet av vårdare och andra personer kan också innebära en förstärkning av den sårbarhet som funktionsnedsättningen innebär.

Sårbarheten är delvis beroende av den funktionsnedsättning en person har, och därför kan graden av sårbarhet variera. Personer som saknar fysiska möjligheter att skydda sig mot övergrepp är sårbara, liksom personer som saknar kunskap om eller möjligheter att uttrycka sina rättigheter eller berätta att de utsatts för våld. Sårbarheten kan även vara en följd av ålder, kön eller av sämre möjligheter att tillgodogöra sig information, vård eller hjälp som är tillgänglig för andra.

2.2 Våld i nära relationer kan ta sig många olika uttryck

Våld i nära relationer tar sig många olika uttryck men sker generellt i syfte att kontrollera den som blir utsatt. Våldet kan vara antingen fysiskt, psykiskt, sexuellt eller ekonomiskt, eller utgöras av försummelse. Ofta förekommer våld inom flera eller samtliga av dessa områden från samma förövare. När det gäller våld i nära relationer mot personer med funktionsnedsättning adderas dessutom ytterligare ett våldsområde, som är direkt funktionshinderrelaterat.

"Våld är varje handling riktad mot en annan person, som genom denna handling skadar, smärtar, skrämmer eller

kränker, får denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från något den vill".¹⁵

Fysiskt våld kan innebära knuffar, fasthållning, slag eller sparkar. I nära relationer kan våld också vara psykiskt, till exempel i form av förlöjliganden och direkta eller indirekta hot. Även våld eller hot om våld mot husdjur kan räknas som psykiskt våld.

Sexuellt våld kan vara våldtäkt eller andra påtvingade sexuella handlingar. När den utsatta inte kan eller vågar säga nej till en sexuell handling räknas det också som sexuellt våld.

Materiellt eller ekonomiskt våld kan innebära att förövaren med avsikt slår sönder eller förstör personliga tillhörigheter. Det kan också innebära att den utsatta förmås ingå avtal eller andra förpliktelser med negativa konsekvenser som följd.

I nära relationer kan den som är beroende av andra personer för vård och omsorg i vardagen även utsättas för vanvård eller försummelse. Exempel på detta är när en person inte får den medicin hen behöver eller inte får en tillräckligt näringsriktig kost.¹⁶

2.3 Funktionshindersrelaterat våld

Kvinnor, män, flickor och pojkar med funktionsnedsättning är en heterogen grupp som utsätts för samma typer av våld som andra.¹⁷ Våldet

¹⁵ Per Isdal (2001) Meningen med våld.

¹⁶ SOU 2006:65 Att ta ansvar för sina insatser.

¹⁷ När MFD beskriver våld i nära relationer mot kvinnor med funktionsnedsättning inbegriper detta även barn, äldre och män med funktionsnedsättning. Män med funktionsnedsättning utsätts oftare för våld i hemmet med en känd förövare, i jämförelse med andra män. Våldsutsattheten för barn och äldre med funktionsnedsättning beskrivs nedan under särskild rubrik.

kan, precis som för andra, vara hedersrelaterat, handla om prostitution eller människohandel och vara könsrelaterat.

Dessutom kan personer med funktionsnedsättning utsättas för funktionshindersrelaterat våld. Denna typ av våld riktar in sig just på personens funktionsnedsättning, hjälpmedel, kommunikation eller liknande. Våldet kan då bestå av att förövaren exempelvis gömmer en persons hjälpmedel eller vägrar att teckenspråkstolka.

Nordens välfärdscenter, NVC beskrev 2016 särskilda aspekter av våld och övergrepp som personer med funktionsnedsättning utsätts för. NVC identifierade då följande två kategorier:

- Övergrepp i stöd- eller vårdssituationer som är direkt relaterade till att personen har en funktionsnedsättning.
- Typer av våld som alla riskerar att utsättas för, men som inte hade ägt rum om den utsatta inte hade haft en funktionsnedsättning. Personens utsatthet till följd av funktionsnedsättningen ger detta våld en särskild karaktär.

Gemensamt för bägge kategorierna är att förövaren utnyttjar den utsatta personens reducerade autonomi och förmåga att göra motstånd.¹⁸

2.4 Personer med funktionsnedsättning löper ökad risk att utsättas för våld

Många personer med funktionsnedsättning har en livssituation som skiljer sig från normen och som innebär en ökad risk för att utsättas för våld. Det kan handla om att personer med funktionsnedsättning har en svag ekonomisk ställning eller en lägre utbildningsnivå, att man står i en särskild beroendeställning eller att man blir utestängd från samhället på grund av bristande tillgänglighet, att man har svårigheter att tillgodogöra sig information eller att man löper särskilt stor risk att manipuleras.

¹⁸ Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår.

Att ha många personer i sin absoluta närhet kan innebära en utsatthet

Ett exempel på en utsatt livssituation är när en person har nödvändiga relationer med en större grupp människor, utöver familjemedlemmar och andra närstående. Det kan handla om vårdpersonal eller assistenter, chaufförer inom färdtjänsten eller personal från socialtjänsten som på olika sätt ansvarar för tryggheten och den personliga omsorgen för en person. Det här innebär en stor grupp människor, som är anställda för att finnas i närheten och stödja personer, men som också har en maktposition och utgör potentiella våldsutövare.¹⁹

Hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck är handlingar som inom en gemenskap ses som legitima och oundvikliga för att straffa det man betraktar som kvinnors ”olydnad”, bevara familjens heder och värna om släktens sociala överlevnad. Det hedersrelaterade våldet drabbar i första hand flickor, från 12–13 års ålder och uppåt. Våldet kan även drabba pojkar och unga män, exempelvis om de allierar sig med eller på något annat sätt stödjer eller beskyddar en flicka som blir utsatt eller om de inleder en relation med en flicka eller kvinna mot familjens vilja.

Personer med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck är en särskilt sårbar och svårupptäckt grupp. Även dessa personer kan utsättas för hedersrelaterade normer och begränsningar, men det tar sig andra uttryck och får andra konsekvenser, till exempel inom ramen för oskuldskontexten.

Oskuldskontext kännetecknas av könssegregerade principer där normer och begränsningar i större utsträckning tillämpas för en flicka än för en pojke. Föreningen Tjejers rätt i samhället (TRIS) menar att det offentliga misslyckas med att fånga upp flickor med intellektuell funktionsnedsättning som riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck

¹⁹ Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår.

och våld, genom att ha ett alltför stort fokus på oskulden som enbart en sexuell företeelse. Istället är kravet på äktenskap med en av familjen vald man mer utmärkande för hur hedersrelaterat förtryck kommer till uttryck bland, i första hand, flickor med intellektuell funktionsnedsättning.²⁰

Enligt en rapport från TRIS uppger 9 procent av alla flickor och 6 procent av alla pojkar på gymnasiesärskolor att deras föräldrar bestämmer vem de ska gifta sig med. Vidare svarar 35 procent av flickorna och 22 procent av pojkarna att deras föräldrar inte tillåter att de har sex med den de är kär i.²¹

Människohandel och prostitution

Det komplexa brottet människohandel innefattar en kedja av händelser, från rekrytering till exploatering av en människas kropp eller tjänster. Människohandel omfattar flera olika former av utnyttjande, såsom för sexuella ändamål, tvångsarbete, tiggeri, slaveri och organdonationer. Personer med funktionsnedsättning lyfts fram som en av flera grupper som är särskilt utsatta. Samma anledningar som gör människor socioekonomiskt sårbara gör dem även sårbara för människohandel.²²

Risken att personer med intellektuell funktionsnedsättning utsätts för människohandel och prostitution är relaterad till att dessa personer kan ha svårare att läsa andra människors signaler, se risker samt orsakssamband. Den som vill följa normen men som samtidigt har svårt att förstå sammanhang och/eller är beroende av personer i sin omgivning kan löpa förhöjd risk att bli utnyttjad och kränkt.²³ Personer med intellektuell

²⁰ Tjevers rätt i samhället (2012) Trippelt utsatt.

²¹ Tjevers rätt i samhället (2012) Trippelt utsatt.

²² Plattformen civila Sverige mot människohandel, www.manniskohandel.se.

²³ Länsstyrelsen Stockholm (2015) Prostitution i Sverige 2014 – en omfattningskartläggning.

funktionsnedsättning som blir utsatta för brott i prostitution riskerar dessutom att inte bli trodda som målsägande och vittnen.²⁴

Våld mot äldre

Både äldre män och äldre kvinnor utsätts för våld. Våldet sker i nära relationer, av anställda inom vård och omsorg, av grannar i särskilt boende och av deltagare i dagverksamhet.²⁵ Kvinnorna utsätts för våld inte bara för att de är äldre, utan också för att de är just kvinnor. Våldet mot kvinnorna är i högre grad upprepat och det är nästan enbart kvinnor som utsätts för sexuellt våld. De nationella trygghetsundersökningarna visar att äldre kvinnor känner störst rädsla för att utsättas för brott i offentliga miljöer. Både forskning och kriminalstatistik visar dock att merparten av det våld som äldre kvinnor utsätts för sker i hemmet. Beroendeställningen till andra människor är en viktig riskfaktor som gör att våld mot äldre kvinnor har nära beröringspunkter med det våld som kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för, oavsett ålder.²⁶

Hot, kränkningar och oönskade kontaktförsök på internet

Hot, kränkningar eller upprepade trakasserier på internet kan upplevas lika kränkande för den utsatta personen som om det hade skett ansikte mot ansikte. Sexualiserade hot med anspelning på den utsatta kvinnans könstillhörighet eller sexualitet har samma könsdiskriminerande effekter och leder till begränsat handlingsutrymme, oavsett om det sker på internet eller någon annanstans. I förlängningen kan det innebära en begränsning av möjligheten till delaktighet online. Dessutom visar forskning att kränkningar via elektroniska kommunikationsmedel ofta används inom ramen för ett våldsutövande där även fysiska kränkningar

²⁴ Kousmanen & Starke (2013) Identifying the invisible: The experiences of prostitution among persons with intellectual disabilities.

²⁵ Länsstyrelsen i Stockholms län (2012) Det slutar inte vid 65 – En rapport om äldre våldsutsatta kvinnor.

²⁶ Socialstyrelsen (2014) Blånader och silverhår.

ingår. Det våld som finns i samhället återspeglas på internet, där det dessutom skapas möjligheter för en förövare att utsätta personer även i de fall fysiska möten inte är möjliga.²⁷

I Statens medieråds datainsamling Ungar och medier svarar unga med funktionsnedsättning i större utsträckning än andra unga att någon varit elak mot eller mobbat dem på internet. Unga med funktionsnedsättning har också blivit utsatta för hot på internet i större utsträckning än andra unga.²⁸

Sexuella kontakter från vuxna på internet

Resultat av en enkätstudie inom projektet Nätkoll visar att betydligt fler barn och ungdomar med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning uppger att någon varit elak, mobbat eller hotat dem på internet, jämfört med barn och unga som inte har en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Föräldrar till barn och unga inom gruppen uppger att utsattheten från vuxna som söker sexuell kontakt är vanligare för gruppen än för övriga.²⁹

Föräldrar till barn och unga med funktionsnedsättning uppger i högre grad än genomsnittet att barnet råkat ut för mobbning eller hot på internet, att barnet själv eller någon annan publicerat olämpligt material på barnet, att barnet råkat ut för sexuella kommentarer eller kontaktförsök från vuxna, eller att barnet berättat för mycket om sig själv på nätet. Statens medieråd drar slutsatsen att barn, i synnerhet tonåringar, med funktionsnedsättning är mer utsatta än andra barn och tonåringar och att medie- och informationskunnigheten måste stärkas inom gruppen.³⁰

²⁷ Brottsförebyggande rådet (2015) Polisanmälda hot och kränkningar mot enskilda personer via internet.

²⁸ Statens medieråd (2017) Ungar och medier.

²⁹ Nätkoll Attention (2016) Mer, oftare och längre tid – så gör barn och unga med NPF på nätet.

³⁰ Statens medieråd (2017) Föräldrar och medier.

Personer med funktionsnedsättning vill i likhet med andra känna ett sammanhang och få uppskattning. Personer med funktionsnedsättning som saknar kunskap om vad som är normalt och acceptabelt i relationer kan ha dock svårt att bedöma kontakter via internet och få grepp om effekterna av vissa förbindelser.

2.5 Omfattningen av våld mot kvinnor med funktionsnedsättning

Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning är likt det våld som drabbar kvinnor generellt. Det kan röra sig om flera sorters våld och många gånger utförs det inom ramen för en nära relation. Kvinnor med funktionsnedsättning kan dock utsättas även för funktionshindersrelaterat våld. Nationellt centrum för kvinnofrid sammanfattar utsattheten med att kvinnor med funktionsnedsättning befinner sig i en särskilt sårbar situation eftersom de dels diskrimineras som kvinnor, dels som personer med funktionsnedsättning.³¹

Forskningen om våld, könstillhörighet och funktionshinder har brister

Det är nyligen som funktionshinder och könsrelaterat våld börjar ses som ett sammanhållet forskningsområde. Såväl MFD som andra aktörer slår fast att intersektionell forskning om våld utifrån könstillhörighet och funktionshinder är ovanligt, påtagligt underbeforskat och har kvalitetsbrister. Det är i nuläget heller inte möjligt att analysera omfattningen av våld mot kvinnor med funktionsnedsättning genom brottsstatistik eller offentlig statistik.³²

³¹ Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

³² Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

Kvinnor med funktionsnedsättning är lika eller mer utsatta för våld än andra kvinnor

Kunskapsläget brukar sammanfattas med att kvinnor med funktionsnedsättning är lika eller mer utsatta för våld än kvinnor utan funktionsnedsättning. Begreppen lika eller mer har här att göra med att det inte alltid är möjligt att påvisa statistiskt signifikanta skillnader mellan grupperna kvinnor med respektive utan funktionsnedsättning. Flera studier visar dock att utsattheten är större för kvinnor med funktionsnedsättning, och att utsattheten tycks öka om man innefattar fler typer av våld och om undersökningarna är helt anonyma.³³ Kvinnor med funktionsnedsättning utsätts i större utsträckning för fysiskt och psykiskt våld i hemmet, sexuella kränkningar samt ekonomiska kränkningar, medan män med funktionsnedsättning oftare utsätts för fysiskt våld i och utanför hemmet.³⁴

Fundamental Rights Agency (FRA) genomförde 2012 den största undersökningen någonsin om våld mot kvinnor. Cirka 42 000 kvinnor runt om i EU:s medlemsstater intervjuades. Undersökningen sammanställdes 2014 och visar att kvinnor med funktionsnedsättning löper högre risk än andra kvinnor för att utsättas för olika former av våld. Rapporten visar att:

- 34 procent av kvinnorna med funktionsnedsättning har utsatts för fysiskt eller sexuellt våld efter sin 15-årsdag, jämfört med 19 procent för kvinnor utan funktionsnedsättning
- nästan hälften av kvinnorna med funktionsnedsättning har utsatts för fysiskt eller sexuellt våld vid minst ett tillfälle i sin barndom.³⁵

³³ Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

³⁴ Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår; Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

³⁵ FRA (2014) Violence against women: an EU-wide survey.

I studien Dubbelt utsatta damer 2010, som bygger på underlaget i Slagen dam från 2001³⁶, framgår att 50 procent av kvinnorna med funktionsnedsättning utsatts för hot, fysiskt våld eller sexuellt våld efter 15 års ålder. 41 procent av kvinnorna med funktionsnedsättning hade våldserfarenheter före 15-årsdagen. För hela gruppen kvinnor i Slagen dam är motsvarande andel för kvinnor efter 15 års ålder 46 procent och 31 procent före 15-årsdagen.³⁷

I Utredningsinstitutet Handus rapport Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, från 2007, konstateras att 33 procent av de tillfrågade kvinnorna med syn- och/eller rörelsenedsättning har varit utsatta för hot, våld eller sexuella trakasserier.³⁸

2.6 Våld mot barn med funktionsnedsättning

Barn med funktionsnedsättning är mer utsatta för våld, trakasserier, övergrepp och försummelse

Fundamental Rights Agency (FRA) fastslog 2015 att barn med funktionsnedsättning löper 3–7 gånger större risk att utsättas för någon typ av våld. Mest utsatta är barn med intellektuell eller psykosocial funktionsnedsättning. FRA har gjort flera yttranden om våld mot barn med funktionsnedsättning. Bland annat påtalar FRA att EU:s medlemsstater bör se till att skolorna erbjuder trygga och stödjande miljöer med nolltolerans mot alla former av våld, samt att riktlinjer och

³⁶ Brottsoffermyndigheten och Uppsala universitet (2011) Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige: en omfångsundersökning.

³⁷ Kerstin Kristensen (2010) Dubbelt utsatta damer.

³⁸ Utredningsinstitutet Handu (2007) – Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

rutiner bör tas fram för att bekämpa mobbning som specifikt drabbar barn med funktionsnedsättning.³⁹

Stiftelsen Allmänna Barnhuset har genomfört en kartläggning av våld mot barn, där 31 procent av de tillfrågade barnen uppger att de någon gång blivit utsatta för misshandel. Studien visar att barn med funktionsnedsättning har en signifikant ökad risk att utsättas för barnmisshandel. De barn som uppgav att de hade någon neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, såsom adhd, Aspergers syndrom eller autism, samt de som rapporterade att de hade en ätstörning, framstår som särskilt utsatta. Beroende på typ av funktionsnedsättning svarade mellan 46 och 79 procent av de tillfrågade barnen att de utsatts för misshandel.⁴⁰

Vidare visar Allmänna barnhusets kartläggning att bland barn med funktionsnedsättning har 11 procent blivit utsatta för sexuella övergrepp av en vuxen, i jämförelse med 5 procent av barn utan funktionsnedsättning. Dubbelt så stor andel elever med funktionsnedsättning hade bevittnat våld mellan sina föräldrar (17 procent) jämfört med dem som inte hade en funktionsnedsättning (8 procent). Elever med funktionsnedsättning rapporterade fysisk misshandel i större utsträckning (28 procent) än elever utan funktionsnedsättning eller kronisk sjukdom (17 procent). Psykisk misshandel och försummelse rapporterades av mer än dubbelt så många elever med funktionsnedsättning än elever utan funktionsnedsättning eller kronisk sjukdom.⁴¹

³⁹ European Union Agency for Fundamental Rights (2015) Implementing the UN CRPD: an overview of legal reforms in EU member states.

⁴⁰ Stiftelsen allmänna barnhuset (2017) Våld mot barn 2016 – en nationell överblick.

⁴¹ Stiftelsen allmänna barnhuset (2017) Våld mot barn 2016 – en nationell överblick.

Rätten till skydd begränsas för barn med funktionsnedsättning

Barnombudsmannen (BO) konstaterar i sin årsrapport för 2016 att rätten till skydd enligt Barnkonventionen begränsas för barn med funktionsnedsättning. BO:s studie visar att det är vanligt att barn blir utsatta för våld och trakasserier av andra barn på grund av sin funktionsnedsättning, och barnen beskriver själva hur de blir utsatta för fysiskt våld, uppmanade att ta sitt liv eller att skada sig själva. Barnen berättar hur de blir oroliga, ledsna, otrygga, besvikna och rädda när de själva eller andra utsätts för kränkningar och våld. Barn med funktionsnedsättning som är placerade i den sociala barnavården beskriver att de är extra sårbara när de utsätts för tvångsåtgärder som exempelvis isolering.⁴²

Barnombudsmannen hänvisar till studier som konstaterar att en majoritet av de ungdomar som har placerats på särskilda ungdomshem har en eller flera diagnoser. Ingripande tvångsåtgärder, som isolering, riskerar att förvärra situationen, och barn med funktionsnedsättning kan uppleva tvångsåtgärderna mer påfrestande än andra barn. Såväl FN:s barnrättskommitté, FN:s kommitté mot tortyr och FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning har alla kritiserat Sverige för att barn isoleras. I de senaste rekommendationerna från barnrättskommittén krävs ett tydligt förbud mot isolering.⁴³

2.7 Myter och stereotyper om personer med funktionsnedsättning

Skydd, stöd och upptäckt av våldsutsatta personer med funktionsnedsättning försvåras av att dessa många gånger definieras i första hand eller enbart utifrån sin funktionsnedsättning. Personen görs

⁴² Barnombudsmannen (2016) Respekt – Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd.

⁴³ Barnombudsmannen (2015) Respekt – Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd.

på så sätt till enbart en person med funktionsnedsättning, utan exempelvis kön och sexualitet. Ett annat synsätt kan vara att personen på grund av sin funktionsnedsättning tillskrivs en identitet som hypersexuell person med riskbeteende.⁴⁴ Dessa stereotyper appliceras primärt på kvinnor med funktionsnedsättning. Detta, i kombination med att våld mot kvinnor med funktionsnedsättning ses som något obehagligt som man inte vill befatta sig med, har också ansetts vara en förklaring till det bristande kunskapsläget och den haltande forskningen.⁴⁵

Det finns stereotypa uppfattningar om såväl personer med funktionsnedsättning som anhöriga och omsorgsgivare. De senare kan betraktas som av naturen goda och icke-våldsamma av omgivningen, medan personer med funktionsnedsättning förutsätts vara asexuella och leva i relationer där våld, hot och kränkningar inte kan förekomma.⁴⁶

Beteenden kopplas till personens funktionsnedsättning

Synen på sexualitet hos personer med intellektuella funktionsnedsättningar har tidigare varit polariserad. Antingen har man sett dessa individer som helt och hållet asexuella eller som individer med överdriven sexuell lust som behöver dämpas.⁴⁷

Kunskapen om sexualitet och intellektuell funktionsnedsättning är fortfarande mycket begränsad och utgår oftast från vuxna eller äldre personer som har en bakgrund med ett långt institutionsboende under uppväxten. Främst fokuseras därför problem förknippade med sexualiteten hos personer med intellektuell funktionsnedsättning, till

⁴⁴ Socialstyrelsen (2011) Sällan sedda – utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

⁴⁵ Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

⁴⁶ Socialstyrelsen (2011) Sällan sedda – utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

⁴⁷ Futcher (2011) Attitudes to sexuality of patients with learning disabilities.

exempel sexuella beteenden som har ansetts avvikande, sexuella övergrepp och oönskade graviditeter. Det som uppfattas som ”annorlunda” eller ”onormalt” av omgivningen har kopplats till funktionsnedsättningen och inte till andra individuella eller miljömässiga faktorer.⁴⁸

2.8 Maskulinitetsnormer och funktionsnedsättning

Den rådande maskulinitetsnormen och traditionella könsroller gör att män, oftare än kvinnor, väljer att osynliggöra sina skador genom att inte berätta om övergrepp och våld i nära relationer. Männen söker mer sällan än kvinnor vård för skador de fått genom våld i hemmiljön. En annan anledning till att män inte uppsöker kriscenter och liknande verksamheter är att de inte känner till att det skydd som erbjuds även gäller för män.⁴⁹

Stereotypa föreställningar hindrar dessutom samhället från att upptäcka mäns utsatthet. En uppfattning är att män med funktionsnedsättning är asexuella och inte lever i relationer. En annan syn är att de skyddas från våld av omgivningen.⁵⁰

Det innebär en dubbel utsatthet för män med funktionsnedsättning att män på grund av maskulinitetsnormer inte förväntas vara utsatta för våld eller behöva hjälp. Om de trots denna norm söker hjälp är hjälpen många gånger inte tillgänglig.⁵¹

⁴⁸ Löfgren-Mårtensson (2005) Får jag lov? Om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning.

⁴⁹ Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår.

⁵⁰ Barron med flera (2004) Genus och funktionshinder.

⁵¹ Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår.

2.9 Personer med funktionsnedsättning som förövare

En utgångspunkt för den nationella strategin är att förhindra att våld över huvud taget uppstår eller upprepas. Bakomliggande orsaker till våldet och verkningsfulla insatser mot våldet ska beaktas i arbetet. Generellt sett är unga män överrepresenterade som både förövare och som offer för våld. Män med funktionsnedsättning är på samma gång män och personer med funktionsnedsättning, vilket också måste beaktas vid insatser mot våld.

Adhd lyfts fram som en riskfaktor för kriminalitet

Under senare år har funktionsnedsättningen Attention Deficit/Hyperactivity Disorder, adhd, lyfts fram som en riskfaktor för kriminalitet. Flera studier har genomförts inom Kriminalvården och evidensen på området har stärkts genom svensk och internationell forskning.⁵²

Studier från ett antal länder visar att förekomsten av adhd hos barn är cirka 5–6 procent och hos vuxna cirka 5 procent. Att ha adhd innebär för många personer svårigheter att planera och organisera tillvaron. Det är svårt att uppfatta tid, göra flera saker samtidigt, hålla ordning, uppfatta instruktioner och att genomföra aktiviteter. Personer med adhd presterar därför ofta under sin förmåga. Av vuxna med adhd har 70–80 procent dessutom minst en psykiatrisk diagnos som ångest, depression eller substansmissbruk. Många vuxna med adhd beskriver också symtom som svårigheter att reglera känslor, raseriutbrott, irritabilitet, dålig motivation och känslomässig labilitet. Obehandlad adhd är en trolig direkt orsakande riskfaktor för skolmisslyckanden, svårigheter på arbetsmarknaden, relationsproblem, missbruk, för tidig död och kriminalitet.⁵³

⁵² Kriminalvårdsverket (2013) ADHD i Kriminalvården.

⁵³ Klein m.fl. (2012) Clinical and functional outcome of childhood attention-deficit/hyperactivity disorder 33 years later.

Kvinnor, män och ungdomar med adhd är kraftigt överrepresenterade i fängelser och på anstalter. Under 2013 fanns totalt 13 107 klienter i landets fängelser, varav 3 275 med adhd. Av de hundratals som utreds för adhd uppskattas två tredjedelar få diagnosen. Många hinner heller inte avsluta sin utredning under verkställighet. Vissa anstalter har som rutin att påbörja en utredning när klienten kommit in i permissionsgång, vilket kan leda till att man inte hinner klart innan villkorlig frigivning. Många klienter väljer också att avbryta utredningen av olika anledningar.⁵⁴

Personer med adhd som avtjänat sina straff har ofta extra svårt att klara en tillvaro i frihet utan struktur och sysselsättning. Denna grupp kan ha särskilt svårt att på egen hand samordna alla kontakter med myndigheter, vården och kommunen, vilket är centralt för att till exempel få tag på bostad och jobb.

En utredare tillsattes 2016 för att ta fram förslag för att motverka återfall i brott. Förslaget är ett inklusionsprogram som bör testas i ett antal kommuner och som föreslås starta före 2018.⁵⁵

⁵⁴ Kriminalvårdsverket (2013) ADHD i Kriminalvården.

⁵⁵ Justitiedepartementet (2016) Uppdrag att lämna förslag på en modell för samverkan kring återfallsförebyggande insatser.

3. Utvecklingsbehov i förhållande till målsättningarna i strategin

I detta kapitel presenterar Myndigheten för delaktighet identifierade problem, utvecklingsbehov och förslag till åtgärder inom de fyra målsättningsområdena i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Aktiviteter kopplade till dessa utvecklingsbehov bidrar till att uppfylla målsättningarna i strategin. Utvecklingsbehoven har särskilt fokus på kvinnor, barn och unga med funktionsnedsättning, vars särskilda osynlighet, beroende och sårbarhet gör dem särskilt utsatta för risken att utsättas för våld.

3.1 Generellt utvecklingsbehov: Stöd behövs för att säkerställa funktionshindersperspektivet i strategins alla insatser

MFD:s bedömning: Funktionshindersperspektivet ska integreras i pågående och kommande regeringsuppdrag inom strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Perspektivet behöver förklaras och förtydligas för att kunna integreras. MFD:s bedömning är att det finns behov av ett standardiserat metodstöd om funktionshindersintegrering, som kan följa pågående och framtida regeringsuppdrag som fördelas inom ramen för strategin. MFD kan, tillsammans med andra relevanta myndigheter och i samverkan med civilsamhället, vara en lämplig aktör för framtagande av metodstödet.

Arbetet med att integrera ett funktionshindersperspektiv kräver stöd

Strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor framhåller att insatser för att bekämpa detta våld genomgående måste utgå från ett funktionshindersperspektiv. Detta innebär att insatserna i

planering och genomförande ska vara tillgängliga för alla, oavsett funktionsförmåga. Det är inte självklart att de myndigheter som får uppdrag inom ramen för strategin har kunskapen om hur man anlägger ett funktionshindersperspektiv på uppdraget.

MFD:s bedömning är att det finns behov av ett standardiserat metodstöd om funktionshindersintegrering, som kan följa pågående och framtida regeringsuppdrag som fördelas inom ramen för strategin. Tillsammans med andra aktörer, inte minst civilsamhället, kan MFD leda framtagandet av ett sådant stöd.

Målsättningsområde 1: Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld

MFD bedömer att det finns pågående våldsförebyggande arbete som har bäring på situationen för personer med funktionsnedsättning:

- En särskild utredare har i inlussningsutredningen lämnat förslag till hur man bäst bör förebygga återfall i brott.⁵⁶
- Polisens våldsförebyggande arbetssätt utvärderas av Brottsförebyggande rådet.⁵⁷
- Kriminalvården har ambitionen att integrera screening och behandling av klienter med adhd.

Givet att detta arbete försiggår med ett funktionshindersperspektiv innebär det för MFD:s del en avgränsning. Efter MFD:s kartläggning återstår därför utvecklingsbehov och förslag på åtgärder inom det våldsförebyggande arbete som är nödvändigt inom utbildningssektorn.

⁵⁶ Ju 2016:E – Inlussningsutredningen.

⁵⁷ Justitiedepartementet (2016) Uppdrag till Brottsförebyggande rådet att sammanställa kunskap om polisiära metoder och arbetssätt för att förebygga upprepat våld mot vuxna och barn i nära relationer.

Det finns elever med funktionsnedsättning som utsätts eller riskerar att utsättas för kränkande behandling och trakasserier i skolan, på och utanför internet och från jämnåriga eller vuxna. När det kommer till det förebyggande arbetet mot mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning är utbildningssektorn därför central för förebyggande insatser.

Skolan har också en avgörande roll i ett effektivt förebyggande arbete inom ramen för undervisningen i sex och samlevnad och personlig integritet. Dessa ämnen innefattar frågor om könsmönster, relationer och normer. Undervisningen bidrar till att lägga grunden för kunskap om vad som är acceptabelt att göra mot andra och vad man själv accepterar att utsättas för.

Som en del av strategin har regeringen presenterat ett åtgärdsprogram för perioden 2017–2020. I åtgärdsprogrammet aviserar regeringen en mängd insatser i förhållande till strategins målsättningar, däribland stöd till utvecklingen och spridningen av universellt våldspreventivt arbete. Målsättningen är att nå alla unga. Därtill kommer en granskning av sex- och samlevnadsundervisningen i skolan.⁵⁸ MFD har nedan identifierat insatser där kunskapen från den granskning som genomförts bör användas.

Utvecklingsbehov 1.1: Förbättrad undervisning i sex och samlevnad samt integritetsstödande träning i särskolan

MFD:s bedömning: Regeringen bör ge lämplig aktör inom utbildningsområdet i uppdrag att genomföra ett förbättringsarbete avseende sex- och samlevnadsundervisningen och den integritetsstödande träningen i gymnasiesärskolan.

⁵⁸ Regeringskansliet (2016) Fakta om den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

Som tidigare nämnts (se avsnitt 2.6) löper barn och unga med intellektuell funktionsnedsättning särskilt stor risk att utsättas för våld. Många riskerar att leva i osynlighet då de kan ha svårt att kommunicera och göra sig förstådda. De kan vara beroende av andra för sin vardagstillvaro, för stöd och för närhet, och sårbara då de kan sakna kunskap om eller möjligheter att uttrycka sina rättigheter eller berätta att de utsatts för våld. Elever inom gruppen kan sakna kunskap om vad som är normalt och acceptabelt i relationer och därmed ha svårt att bedöma kontakter via internet och förstå effekterna av destruktiva relationer eller förbindelser.

I gruppen unga med intellektuell funktionsnedsättning förekommer också hedersrelaterat våld och förtryck⁵⁹, och bland unga flickor med intellektuell funktionsnedsättning även människohandel och prostitution.⁶⁰ Personal som kommer i kontakt med personer med intellektuell funktionsnedsättning uttrycker oro för att klienterna inte kan skydda sig och att de riskerar att utsättas för sexuella övergrepp och andra kränkningar.⁶¹

Kunskapen är viktig, utbildningen har dock brister

Unga med funktionsnedsättning har, liksom alla andra elever, enligt skollagen (2010:800) rätt att bli undervisade efter sina individuella förutsättningar. Inom sex- och samlevnadsundervisning och den integritetsstödjande träningen i skolan är detta av särskild vikt, eftersom de värderingar som lärs ut påverkar vilken självbild och kunskap unga med funktionsnedsättning får kring sexualitet och integritet. Personer med intellektuell funktionsnedsättning kan ha svårare att ta till sig och

⁵⁹ Tjeiers rätt i samhället (2012) Trippelt utsatt.

⁶⁰ Kousmanen & Starke (2013) Identifying the invisible: The experiences of prostitution among persons with intellectual disabilities.

⁶¹ Kousmanen & Starke (2011) Women and Men with Intellectual Disabilities who sell or trade sex: Voices from the professionals.

kritiskt granska information på egen hand och kan ha ett större behov av upprepad information.⁶²

Den senaste större granskningen av sex- och samlevnadsundervisningen gjordes av Skolinspektionen år 1999.⁶³ Resultat av denna granskning och senare studier tyder på att sex- och samlevnadsundervisningen varierar stort mellan och inom skolor, att den inte omfattar alla delar och perspektiv som ska beröras enligt kurs- och ämnesplanerna, att tillfällena för sex- och samlevnadsundervisning är färre och att den inte sker på elevernas villkor.⁶⁴ Sedan granskningen 1999 har sex- och samlevnadsundervisningen förstärkts i läroplanerna.⁶⁵

Att unga i grundsärskola och gymnasiesärskola riskerar att få mindre sex- och samlevnadsundervisning hänger enligt studier ihop med samhällsliga stereotyper och föreställningar om att personer med funktionsnedsättning är mindre sexuella, alternativt att sexualiteten ses som problematisk och riskfylld. Omgivningen kan vara extra orolig för att den unga personen ska bli utsatt eller utsätta andra för övergrepp, oönskade graviditeter eller sjukdomar om sexualiteten triggas.⁶⁶

⁶² Skolverket (2014) Sex- och samlevnadsundervisning i särskolan.

⁶³ Skolverket (1999). Nationella kvalitetsgranskningar: Skolors arbete mot mobbning och annan kränkande behandling: sex- och samlevnadsundervisningen: undervisningen om tobak, alkohol och andra droger.

⁶⁴ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2015) Fokus 15 – Ungas sexuella och reproduktiva rättigheter.

⁶⁵ Skolinspektionen har under augusti och september 2017 genomfört en enkätstudie utifrån nuvarande läroplan i grundskola, gymnasieskola och särskola. Därefter genomfördes skolbesök i september och oktober. Efter besöken får var och en av de granskade skolorna en återkoppling som kan användas för att initiera interna utvecklingsinsatser i dessa skolor och hos deras huvudmän. Resultatet från granskningen i sin helhet sammanfattas i en övergripande kvalitets-granskningsrapport som redovisas till Utbildningsdepartementet i februari 2018.

⁶⁶ Löfgren-Mårtensson (2005), (2013); Lukkertz (2014); Engwall (2011); Nordeman (2010)

Förbättringsarbete behövs inom skolan

Det är avgörande att sex- och samlevnadsundervisningen och den integritetsstödande träningen förbättras i särskolan. Den bedömningen gör MFD mot bakgrund av tidigare rapporter och de vittnesmål vi fått från aktörer vi träffat i kartlägningsarbetet. Även Medierådets slutsats att informationskunnigheten behöver stärkas bör ligga till grund för arbetet. Regeringen bör därför ge lämplig aktör inom utbildningsområdet i uppdrag att genomföra detta förbättringsarbete.

Det program som tas fram kan naturligtvis också användas i alla skolformer, då elever med funktionsnedsättning finns i alla skolformer. Skolverkets handledning för sex- och samlevnadsundervisning i särskolan togs fram 2014 och kan utgöra lämplig grund för förbättringsarbetet.

Utvecklingsbehov 1.2: Utveckla kompetensen bland lärare i grund- och gymnasieskola för att förebygga, upptäcka och begränsa våld mot elever med funktionsnedsättning

MFD:s bedömning: Regeringen bör ge lämpliga aktörer inom skolområdet i uppdrag att genomföra ett förbättringsarbete i skolan, för att säkerställa trygga och stödjande miljöer, utveckla normmedvetenhet och bekämpa kränkande behandling mot barn med funktionsnedsättning. Arbetet bör bedrivas i samverkan med civilsamhället.

I FN:s barnrättskommittés senaste granskning av Sverige uttrycks en oro över att professionella som möter barn med funktionsnedsättning saknar nödvändiga kunskaper.⁶⁷ Problembilden delas av Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning.⁶⁸ Denna bild bekräftas

⁶⁷ FN:s kommitté för barnets rättigheter (2015) Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden.

⁶⁸ Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2014) Sammanfattande slutsatser avseende Sveriges första rapport.

av flertalet studier och annan tillgänglig information. Kunskapsbristen tycks vara generell och särskilt påtaglig hos dem som möter barn med funktionsnedsättning. Inte minst är situationen allvarlig inom skolan.⁶⁹

Elever med funktionsnedsättning är en särskilt utsatt grupp

I kapitel 2, Personer med funktionsnedsättning och våld, redogör MFD för flertalet rapporter som visar att personer med funktionsnedsättning i skolåldern är en särskilt våldsutsatt grupp. Att ha någon form av funktionsnedsättning innebär signifikant ökad risk att utsättas för psykisk eller fysisk misshandel och sexuella övergrepp. Fler kvinnor med funktionsnedsättning har erfarenheter av våldsutsatthet före sin 15-årsdag i jämförelse med andra kvinnor. En studie har rapporterat att risken för våld är tre till sju gånger större för ett barn med funktionsnedsättning och det hedersrelaterade våldet drabbar i första hand flickor från 12–13 års ålder och uppåt.⁷⁰

Unga med funktionsnedsättning uppger i större utsträckning än andra unga att någon hotat dem, varit elaka mot dem eller mobbat dem på internet. För barn och ungdomar med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning är detta särskilt påtagligt. Föräldrar till barn med funktionsnedsättning uppger också att utsattheten för sexuella kontaktförsök från vuxna är vanligare för dessa barn. Barn, i synnerhet tonåringar, med funktionsnedsättning är mer utsatta än andra, och medie- och informationskunnigheten behöver stärkas inom gruppen.⁷¹

⁶⁹ Stiftelsen Allmänna Barnhusen och Barnafriid (2016) Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar.

⁷⁰ Stiftelsen allmänna barnhuset (2017) Våld mot barn 2016 – en nationell överblick; Kerstin Kristensen (2010) Dubbelt utsatta damer; Tjejers rätt i samhället (2012) Trippelt utsatt; FRA (2014) Violence against women: an EU-wide survey.

⁷¹ Statens medieråd (2017) Ungar och medier; Statens medieråd (2017) Föräldrar och medier.

Förbättringsarbete behövs för en tryggare skolmiljö

Skolorna ska vara trygga och stödjande miljöer. För att förebygga, upptäcka och begränsa våld mot elever med funktionsnedsättning är det viktigt att lärare och annan personal på alla typer av skolor och på alla stadier får kunskap om de situationer och sammanhang som utgör risk för våld mot barn med funktionsnedsättning.

I förbättringsarbetet bör också det främjande uppdraget betonas. Det kan innebära att arbeta strukturellt med elever och personal och exempelvis öka en normmedvetenhet kring funktionalitet och presentera mångfald i form av funktionsvariation samt ge förutsättningar för att öva empati och ömsesidighet.

Regeringen bör därför ge lämpliga aktörer inom skolområdet i uppdrag att genomföra detta förbättringsarbete, som också bör omfatta bekämpning av kränkande behandling mot barn med funktionsnedsättning.

Målsättningsområde 2: Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn

Kunskapsutveckling inom nyckelprofessioner som vårdpersonal, polis och personal inom rättsväsendet är av stor vikt när det kommer till upptäckt av våld mot personer med funktionsnedsättning. Det framgår av såväl tidigare kunskap på området som av uppgifter från de aktörer MFD har träffat. För att våldet ska upptäckas och att den utsatta ska bli trodd och få stöd krävs ett bemötande fritt från stereotypa uppfattningar. Det kräver också kunskap om att mäns våld mot kvinnor kan drabba även kvinnor med funktionsnedsättning samt kunskap om att det finns funktionshindersspecifikt våld.

För att förstärka skyddet och stödet för våldsutsatta kvinnor och barn med funktionsnedsättning är det nödvändigt att den information som finns är tillgänglig för alla oavsett funktionsförmåga. Detta har även

påtalats i en rekommendation från Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning.⁷²

FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning uttrycker i sin återkoppling till Sverige oro över det våld kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för och över den låga andel skyddade boenden som är tillgängliga för personer med funktionsnedsättning. Kommittén rekommenderar Sverige att våldet bättre identifieras, att det stöd som fordras finns tillgängligt och att frågan tas upp i utbildningar för personer som arbetar inom hälso- och sjukvård, skola, polis och rättsväsende.⁷³

I MFD:s samtal med de olika aktörerna lyfts också behovet av att säkra tillgången till skyddade boenden och övergångsboenden som är tillgängliga för alla. En av målsättningarna i strategin gäller ökad grad av samarbete mellan aktörer. För att åstadkomma effektivitet i både det förebyggande och stödjande arbetet ser MFD därför ett behov av samarbete över kommungränser, så att ett tillgängligt skyddat boende kan erbjudas alla kvinnor och barn med funktionsnedsättning.

MFD har dock valt att avgränsa frågan om barnrättsperspektivet i skyddade boenden. Detta eftersom regeringen har utsett en särskild utredare med uppdrag att föreslå åtgärder för att stärka barnrättsperspektivet för barn som vistas i skyddat boende tillsammans med en vårdnadshavare. Vidare har MFD valt att inte föreslå några kvalitetsförbättringar avseende LSS-verksamheter mot bakgrund av den pågående utredningen om Översyn av insatser enligt LSS och assistansersättningen som ska redovisas i augusti 2018⁷⁴

⁷² Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2014) Sammanfattande slutsatser avseende Sveriges första rapport.

⁷³ Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2014) Sammanfattande slutsatser avseende Sveriges första rapport.

⁷⁴ Dir. 2016:40.Översyn av insatser enligt LSS och assistansersättningen.

Utvecklingsbehov 2.1: Information till våldsutsatta måste vara tillgänglig för alla oavsett funktionsförmåga

MFD:s bedömning: Behovet av tillgänglig information behöver tillgodoses bättre för personer med funktionsnedsättning som är utsatta för våld i en nära relation, till personer som utsätter andra för våld i en nära relation eller som upplever att våld riktas mot någon i sin närhet.

Regeringen bör, som ett led i att tillgängliggöra information till våldsutsatta personer med funktionsnedsättning, ge Länsstyrelsen i uppdrag att komplettera informationsgeneratören med teckenspråk och på lättläst svenska.

Det finns flera hinder som försvårar för kvinnor att bryta upp från våldsamma relationer. Forskning på området lyfter fram ekonomiska och familjesociala hinder liksom band till förövaren och rädsla för mer våld. För kvinnor med funktionsnedsättning finns ytterligare hinder, försvårande omständigheter och sårbarhet i och med en beroendeställning gentemot fler personer i omgivningen. Ett annat avgörande hinder är bristande tillgänglighet i information om vad ett uppbrott från relationen innebär.⁷⁵

Enligt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning ska Sverige säkerställa att det stöd och den information som vänder sig till våldsutsatta kvinnor är tillgänglig och erbjuds i alternativa format. Tillgänglig information handlar om att möjliggöra för personer med funktionsnedsättning att både kommunicera och ta del av den information som finns via medier såsom skriftlig information, webbplatser och telefonsamtal. Kommunikationen och

⁷⁵ Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

informationen behöver därför erbjudas i de former som personerna själva väljer och behöver.⁷⁶

Tillgänglig information på kommunernas hemsidor

En stor del av den information som vänder sig till personer som är utsatta för våld fås via internet. I Socialstyrelsens öppna jämförelser från 2016 ställdes frågor om tillgänglig information på kommunernas webbplatser. Kommunerna besvarade huruvida informationen på webbplatserna fanns tillgänglig som dels lättläst svenska, dels talad information utifrån olika målgruppers informationsbehov. Resultatet visar att cirka 60 procent av kommunerna har information i form av text som kan läsas upp. När det kommer till information på lättläst svenska redovisar drygt 20 procent av kommunerna att sådan finns på plats på kommunens webbplats.⁷⁷

Länsstyrelserna publicerade under 2017 en informationsgenerator som genererar korrekt information på 24 språk, till våldsutsatta, personer som utövar våld samt barn som upplever våld. Infogeneratorn⁷⁸ vänder sig till personer som arbetar med våldsutsatta som kan publicera informationen på webbplatser eller skriva ut informationen för att sprida i fysisk form.

Det är nödvändigt att tillgängliggöra information

FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning uttrycker i sina rekommendationer till Sverige oro över att offentligt material som publiceras av stat, regioner, landsting och kommuner sällan publiceras i tillgängligt format. Kommittén uppmanar Sverige att komplettera regelverket om den offentliga sektorns ansvar att

⁷⁶ FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. definition av kommunikation (artikel 2).

⁷⁷ Socialstyrelsen (2016) Öppna jämförelser 2016. Våld i nära relationer.

⁷⁸ www.infogeneratorn.se

tillhandahålla sin information och kommunikation i tillgängliga format.⁷⁹

Mot denna bakgrund är det MFD:s bedömning att information till våldsutsatta också riktas till våldsutsatta personer med funktionsnedsättning och att den då presenteras i ett tillgängligt format. Ett led i en sådan satsning är att ge Länsstyrelsen i uppdrag att komplettera informationsgeneratormen med teckenspråk och på lättläst svensk text.

Utvecklingsbehov 2.2: Anlägg ett funktionshindersperspektiv i undervisningen om mäns våld mot kvinnor i vissa högskoleutbildningar

MFD:s bedömning: Regeringen bör säkerställa att funktionshindersperspektivet inkluderas i de beslutade förändringarna i högskoleförordningen (1993:100). Det är viktigt att de läromedel som tas fram avhandlar även funktionshindersrelaterat våld och våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

I mars 2017 aviserade regeringen förändringar inom examensbeskrivningarna i högskoleförordningen (1993:100), för att studenter inom särskilt angelägna utbildningar ska tillgodogöra sig kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Förordningsändringen beslutades av regeringen i augusti 2017 och träder i kraft den 1 juli 2018. Regeringen anser att det är viktigt att undervisningen om mäns våld i nära relationer ingår i utbildningar där de studerande under sina yrkesliv kommer att komma i kontakt med våldsutsatta och våldsutövare. Målet är att öka kunskapen om hur man upptäcker, förebygger och sätter in insatser mot våld.⁸⁰ Detta innebär att

⁷⁹ Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2014) Sammanfattande slutsatser avseende Sveriges första rapport.

⁸⁰ Socialdepartementet (2017) Kunskap om mäns våld mot kvinnor obligatoriskt i jurist- och läkarutbildningarna.

undervisning i dessa frågor blir obligatorisk för personer som utbildar sig till läkare och tandläkare, sjuksköterska, fysioterapeut, psykolog, jurist och socionom.

Kunskapen om mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning brister hos professioner som möter personer med funktionsnedsättning. Professioner som möter våldsutsatta personer brister i sin kunskap om den dubbla utsatthet som kan finnas hos våldsutsatta personer med funktionsnedsättning.⁸¹ Några konsekvenser av den otillräckliga kunskapen är att våldsutsatta kvinnor inte kan berätta om sin situation, inte blir trodda eller att bemötandet inte blir bra eftersom förförståelse saknas.⁸²

Funktionshindersperspektivet är en av nio utgångspunkter för insatserna i den nationella strategin mot mäns våld mot kvinnor. Utsattheten för kvinnor med funktionsnedsättning glöms emellertid ofta bort inom detta arbete.

Funktionshindersperspektivet bör säkerställas i förändringarna av högskoleförordningen

Mot bakgrund av detta bör regeringen säkerställa att funktionshindersperspektivet inkluderas i de beslutade förändringarna i högskoleförordningen (1993:100). De läromedel som till följd av förändringarna måste tas fram behöver avhandla även funktionshindersrelaterat våld och våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Vidare bör läromedlen bygga på reflektion. Reflektion är, tillsammans med att faktiskt möta målgruppen, en av de viktigaste interventionerna för att åstadkomma insikt och förändring.⁸³

⁸¹ Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår.

⁸² Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

⁸³ Institutionen för hälsovetenskap och medicin i Örebro (2015) Attityder till personer med funktionsnedsättning och interventioner för att påverka attityder.

Dessa läromedel kan också med fördel användas i andra utbildningar som redan har kunskap om våld inbyggt, exempelvis polisutbildningen.

Utvecklingsbehov 2.3: Förbättrad uppföljning av tillgängligheten i skyddade boenden

MFD:s bedömning: Regeringen bör ge Socialstyrelsen i uppdrag att utveckla uppföljningen av tillgängligheten i skyddade boenden för att ge en mer heltäckande bild av tillgänglighet utöver den fysiska tillgängligheten. Socialstyrelsens kvalitetsenkäter bör också täcka kommunernas och utövarnas kompetens inom tillgänglighet och funktionshindersperspektiv.

Tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning är inte bara en fråga om fysisk tillgänglighet, såsom lokaler anpassade för rullstol. Det kan till exempel handla om hörselteknik, punktskriftsmärkning, tillgång till teckenspråkstolk, bullerproblematik med mera. Socialstyrelsens kvalitetsenkät innehåller dock ingen sådan breddad definition av tillgänglighet.

För att kunna bedöma den våldsutsatta personens förutsättningar och behov krävs kompetens kring hur tillgängligheten ska kravställas från kommunens sida. På motsvarande sätt krävs det kompetens hos personal och ansvariga på skyddade boenden för att kunna säkerställa tillgängligheten.

Socialstyrelsen har i uppdrag att ta fram förslag på indikatorer för uppföljning av den nationella strategin.⁸⁴ Genom att utveckla kvalitetsenkäten med förbättrade och bredare frågor om tillgänglighet kan man sannolikt få fram bredare kunskap om de skyddade boendena.

⁸⁴ Regeringsbeslut med diarienummer S2017/01221/JÄM.

Utveckla uppföljningen av tillgängligheten i skyddade boenden

Socialstyrelsens uppföljning av tillgängligheten i skyddade boenden behöver utvecklas för att ge en bredare och mer heltäckande bild av tillgängligheten i boendet utöver den fysiska tillgängligheten. Socialstyrelsens kvalitetsenkäter bör också täcka kommunernas och utövarnas kompetens inom tillgänglighet och funktionshindersperspektiv.

Utvecklingsbehov 2.4: Underlätta kommunöverskridande samarbeten kring skyddade boenden som är tillgängliga

MFD:s bedömning: Samarbeten och bättre information om boendekapacitet över kommungränserna kan möjliggöra skyddat boende för personer med funktionsnedsättning. Detta samtidigt som existerande resurser kan användas mer effektivt.

Länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götaland har regeringens uppdrag att stödja och samordna utvecklingen av skyddat boende över hela landet med särskilt fokus på sårbara grupper. De presenterade 2016 en kartläggning av skyddade boenden för personer i särskild utsatthet, där personer med funktionsnedsättning ingår.⁸⁵

I tidigare kartläggningar svarade många anordnare av skyddat boende att de tog emot grupper i särskild utsatthet och erbjuder dem adekvat stöd och skydd.⁸⁶ Länsstyrelserna uppger emellertid att det framkommer en annan och annorlunda bild i den löpande dialog och uppföljning som man har med socialtjänsten i landets kommuner och utförare av skyddat boende.⁸⁷

⁸⁵ Länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götaland (2016) Kartläggning av skyddat boende för särskilt utsatta personer.

⁸⁶ Socialstyrelsen (2013) Kartläggning av skyddade boenden i Sverige.

⁸⁷ Länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götaland (2016) Kartläggning av skyddat boende för särskilt utsatta personer.

Överlag visar Länsstyrelsernas kartläggning att kännedomen om vilka boenderesurser som finns är relativt begränsad bland beställare av skyddat boende. Flera utförare av skyddat boende lyfter dessutom att det är problematiskt att det inte finns mer sammanställd information som socialsekreterarna kan använda sig av för att hitta deras verksamheter. Dessutom uttrycker utförarna att det är svårt att marknadsföra sig själva och få placeringar. En majoritet av alla intervjuade socialsekreterare i kartläggningen lyfter att det är problematiskt att det inte finns någon samordnad, lättillgänglig information om vilka boenden som finns och vilken kapacitet de har. Intervjuade socialsekreterare beskriver att det är svårt att veta vart de kan vända sig, och att det kan vara tidskrävande att ringa till olika anordnare av skyddade boenden och fråga om deras möjlighet att ta emot personer i särskild utsatthet.⁸⁸

Samverkan kring tillgängliga skyddade boenden

Samarbeten och bättre information om boendekapacitet över kommungränserna kan möjliggöra förbättrad tillgänglighet i skyddat boende för personer med funktionsnedsättning. Detta samtidigt som existerande resurser kan användas mer effektivt. Samarbetet bör ske på nationell nivå med fokus på alla personer med särskild utsatthet, alltså inte bara för personer med funktionsnedsättning, så att beställaren enkelt får en samlad överblick.

Varje placering ska motsvara den enskildes behov. Med ett formaliserat samarbete kring boenderesurser mellan kommuner kan tillgängliga skyddade boenden erbjudas till fler personer och kommunerna kan i större utsträckning dela på driften av skyddade boenden.

⁸⁸ Länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götaland (2016) Kartläggning av skyddat boende för särskilt utsatta personer.

Utvecklingsbehov 2.5: Finansiera tillgänglighetsåtgärder vid skyddade boenden

MFD:s bedömning: Befintliga statliga bidrag för kvalitetsutveckling eller särskilda medel bör öronmärkas för tillgänglighetsåtgärder till skyddade boenden.

Kommunerna pekar på att det finns behov av att fler boenden görs tillgängliga. Trots att personer med funktionsnedsättning många gånger är mer utsatta för våld än andra så tar endast cirka 60 procent av boendena emot personer med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning. I Socialstyrelsens kvalitetsenkät för skyddade boenden 2016 framkommer att 72 procent av boendena kan ta emot rullstolsburna i sin entré, medan det bara finns anpassade duschutrymmen i drygt en tredjedel av boendena.⁸⁹

Det är svårt för kommunerna att kravställa tillgängliga boenden då man inte genomför ordinarie upphandlingar som medger kravställan. I stället är det oftast civilsamhället som ansöker om och får bidrag för sin verksamhet. Kommunerna driver också skyddade boenden i den egna verksamheten.

I Länsstyrelsernas kartläggning av de skyddade boendena framgår att anordnarna av boenden beskriver en osäker finansiell situation. Detta leder till färre investeringar som skulle kunna gynna personer i särskild utsatthet. Flera intervjuade anställda vid skyddade boenden beskriver att det är svårt att prioritera kvalitetshöjningar för personer i särskild utsatthet när det är utmanande att över huvud taget finansiera den ordinarie verksamheten.⁹⁰

⁸⁹ Socialstyrelsen (2017) Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning.

⁹⁰ Länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götaland (2016) Kartläggning av skyddat boende för särskilt utsatta personer.

I Socialstyrelsens vägledning om skyddat boende, ”Fristad från våld”, tas frågan om tillgänglighet upp:

”Tillgången till skyddat boende för kvinnor med funktionsnedsättning är ett område som behöver uppmärksammas. Det kan behöva ställas särskilda krav när det gäller lokaler, bemanning och kompetens hos personalen. Särskilt viktig är kompetens att kommunicera med kvinnor med intellektuella eller kognitiva funktionsnedsättningar.

För att en kvinna med funktionsnedsättning ska känna trygghet är det väsentligt att det rent praktiskt fungerar i boendet, att hon kan ha med sig hjälpmedel, att hon kan behålla sin färdtjänst, att eventuell medicinering fungerar, att hon vid behov kan få hjälp med vardagliga ting. Att boendet är tillgängligt är också viktigt för att en kvinna ska kunna ha med sig ett barn med funktionsnedsättning.”

Flera aktörer fördelar pengar till kvalitetsutveckling

Socialstyrelsen har i uppdrag att kvalitetsutveckla arbetet mot våld i nära relationer och stödet till våldsutsatta kvinnor och barn. I detta arbete ska myndigheten ge kompetensstöd och administrera, fördela och följa upp 109 miljoner kronor årligen i utvecklingsmedel till kommuner, landsting och ideella organisationer som bedriver verksamhet på lokal nivå under 2016–2018. Totalt 246 kommuner rekvirerade medel för 2016, jämfört med 2015 då medel beviljades till 119 kommuner efter ansökan.⁹¹

Även Länsstyrelserna har medel att fördela för projekt och kvalitetsförbättring. Länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götalands län hade 2016 i uppdrag att ge stöd till utveckling av skyddat boende för våldsutsatta kvinnor, med prioritet för boenden för kvinnor i

⁹¹ Socialstyrelsen (2017) Redovisning av 2016 års utvecklingsmedel och kompetensstöd för att kvalitetsutveckla arbetet mot våld i nära relationer.

särskilt utsatta grupper. Dessa länsstyrelser beviljade drygt fem miljoner kronor till 16 verksamheter över hela landet.⁹²

Villkorad bidragsgivning ger bra resultat

Tillgängliga skyddade boenden finns inte i alla kommuner och många organisationer som driver dessa boenden har inte de resurser som krävs för att tillgängliggöra boendena. Att samarbeta över kommungränserna om skyddade boenden räcker inte för att ge alla kvinnor (och barn) med funktionsnedsättning ett adekvat skydd. Många i denna grupp är beroende av assistans eller färdtjänst som inte kan ges över kommungränserna.

MFD har följt tillgänglighetsutvecklingen i kulturlivet på lokal nivå och konstaterar att Kulturrådets villkorande av tillgänglighetsförbättringar i samband med medelsfördelning har gett gott resultat.⁹³ Kulturrådets framgång och vägval kan stå som förebild för att tillgängliggöra fler skyddade boenden.

I våra samtal med de olika aktörerna har flera synpunkter och farhågor uppkommit kring att villkora bidrag för tillgänglighet i skyddade boenden. Någon går så långt att man menar att det inte är hållbart att låta ideella krafter svara för verksamheten då dessa ofta utestänger de mest utsatta.

Andra pekar på problematiken med att tillgängliggöra skyddade boenden då boendena kan vara allt från anvisade av kommunen till att bedrivas i ett privat hem. Tillgängligheten måste också kravspecificeras för att kunna uppfyllas och åtgärderna behöver också följas upp.

⁹² Regleringsbrev avseende 2016 för Länsstyrelserna.

⁹³ Myndigheten för delaktighet (2016) Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011-2016.

Stimulera tillgänglighetsåtgärder i skyddade boenden

För att stimulera till att fler boenden blir tillgängliga bör särskilda statliga bidrag öronmärkas för tillgänglighetsåtgärder till skyddade boenden inom ramen för strategin. Finansiering kan ske genom befintliga kvalitetshöjande stimulansbidrag, alternativt inom ramen för arbetet med förbättrad upptäckt, skydd och stöd inom strategin. Det finns även anledning att se över möjligheterna att villkora tillgänglighetsförbättringar i fördelningen av medel.

Utvecklingsbehov 2.6: Stöd vid förhör och förhandling

MFD:s bedömning: Målsägarbiträde bör förordnas till brottsoffer med funktionsnedsättning som inte kan ta tillvara sin rätt på jämlika villkor som andra redan i samband med beslut om att inleda förundersökning.

Brottsförebyggande rådet konstaterar att det i huvudsak finns två kategorier av målsägande vars behov tycks vara särskilt svåra att identifiera och tillgodose. Dels är det personer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, dels personer som lever i informella rättssystem utanför samhället.⁹⁴

Vittnesstöd – stödperson – målsägarbiträde – särskild företrädare för barn

Det finns olika former av stöd för målsägande och vittnen. På alla tings- och hovrätter finns ett vittnesstöd som erbjuder medmänskligt stöd och praktisk information i samband med huvudförhandling. En stödperson utses av målsäganden själv. Stödpersonen är ofta en anhörig och får delta i förhör och vid förhandlingar men utan att säga något.

Ett målsägarbiträde har juridisk kompetens och utses av domstolen. Målsägarbiträdet ger stöd under tiden för förhör och rättegång och får föra målsägandens talan. En särskild företrädare för barn ska istället för

⁹⁴ Brottsförebyggande rådet (2016) Målsägandes medverkan i rättsprocessen.

barnets vårdnadshavare ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång.

Personer som är i behov av målsägandebitråde får inte alltid ett sådant

När det gäller förordnande av målsägandebitråde har kritik framkommit mot att de som är i behov av ett målsägandebitråde inte alltid får ett. Den grupp som framför allt har lyfts fram är målsäganden med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, med eller utan diagnos, men det kan även finnas andra grupper som har särskilda skäl till ett biträde. Brottsförebyggande rådet menar att det finns anledning att överväga en översyn av hur förordnandet sker i de fall då andra omständigheter än brottsrubriceringen är tillämpliga som beslutsgrund.⁹⁵

Många personer med funktionsnedsättning kan vara beroende av andra för sin vardagstillvaro, för stöd och för närhet. I vissa fall är detta beroende mycket stort, vilket gör det svårare för en person med funktionsnedsättning som utsätts för våld att bryta upp från en destruktiv relation. Beroendet av vårdare och andra personer kan också innebära en förstärkning av den sårbarhet som funktionsnedsättningen innebär.

I den nationella strategin för att förebygga mäns våld mot kvinnor lyfts vikten av att säkerställa målsägarbiträden för våldsutsatta personer. Det konstateras att stärkt stöd till brottsoffer och brottsoffers ställning i rättsprocessen har varit en högt prioriterad fråga för regering och riksdag under den senaste tioårsperioden. Stödet från ett målsägarbiträde är många gånger avgörande för att personer utsatta för brott ska kunna känna sig trygga att berätta vad de har varit med om och orka fullfölja rättsprocessen.

⁹⁵ Brottsförebyggande rådet (2016) Målsägandes medverkan i rättsprocessen.

Säkerställ förordnande av målsägarbiträde till brottsoffer med funktionsnedsättning.

Det är grundläggande för rättssäkerheten att säkerställa ett förordnande av målsägarbiträde för brottsoffer med funktionsnedsättning som inte kan tillvara sin rätt på samma villkor som andra redan i samband med att beslut fattas om att inleda förundersökning. MFD anser att ett förordnande av målsägandebiträde bör utsträckas till att omfatta även åtgärder för att säkerställa att brottsoffer får ekonomisk kompensation genom skadestånd, försäkringsersättning eller brottsskadeersättning.

Utvecklingsbehov 2.7: Öka kunskapen om hinder i rättskedjan som försämrar rättssäkerheten för personer med funktionsnedsättning

MFD bedömer: De statliga aktörerna inom rättsväsendet bör ges i uppdrag att ur ett förövar-, brottsoffer- och vittnesperspektiv utreda förekomsten av funktionshinder i rättskedjan som kan försämrade rättssäkerheten för bland andra personer med funktionsnedsättning som är utsatta för våld eller har utsatt andra för våld. Arbetet bör bedrivas i samverkan med funktionshindervisorganisationerna.

Det nationella målet för hela rättsväsendet är den enskildes rättstrygghet och rättssäkerhet.⁹⁶ Rättsstaten ska säkerställa frihet från godtycke för den enskilde, genom regelverk. Detta kräver ett rättsväsende som alla har tillgång till, även personer med funktionsnedsättning. Rättsväsendet omfattar de institutioner som ansvarar för rättssäkerhet och rättstrygghet i Sverige, det vill säga polis, åklagare, domstol och kriminalvård.

Enligt artikel 12 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning har personer med funktionsnedsättning rätt att erkännas som person i lagens mening samt att åtnjuta rättskapacitet på lika villkor som andra i alla hänseenden.

⁹⁶ Regeringens budgetproposition för 2018, prop. 2017/18:1

Individens möjlighet till rättssäkerhet

Personer med funktionsnedsättning ska kunna ta del av nödvändig information och kunskap om gällande regelverk samt kunna förstå processen i sig, vilka rättigheter som finns och vilka skyldigheter som exempelvis myndigheter har gentemot individen.

Det är därför av stor vikt att det bedrivs ett aktivt arbete för att personer med funktionsnedsättning, inklusive barn, ska kunna ta del av all form av nödvändig information och kommunikation. Rättssäkerhet och möjlighet att tillvarata sina rättigheter bör heller inte vara beroende av ett socialt nätverk eller starka anhöriga.

Funktionshinder i rättsväsendet

En förutsättning för att säkerställa rättssäkerheten för alla, inklusive personer med funktionsnedsättning, är att förebygga och undanröja funktionshinder i rättskedjan. I dag saknas kunskap om vilka funktionshinder som finns i rättsväsendet och i rättskedjan, om hur tillgängligheten ser ut för personer med funktionsnedsättning inom de olika processerna och om hur aktörerna på området samverkar kring de individer som rör sig genom systemet.⁹⁷

I och under en rättsprocess kan personer med funktionsnedsättning befinna sig i en särskilt utsatt situation. Vissa personer riskerar att inte uppfattas som trovärdiga eftersom de inte kan ge uttryck för och sätta ord på det som hänt. Många kan dessutom ha svårt med tidsuppfattningen. Rättsprocessen och vittnesmål bygger på att personen som utsatts för brott har förmågan och kan redogöra för händelseförlopp, annars är risken stor att den misstänkte gärningspersonen går fri. Det kan för de flesta människor vara svårt att minnas händelser och extra svårt kan det vara för personer som har svårt att uppfatta och minnas detaljer och tid,

⁹⁷ Myndigheten för delaktighet (2016) Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011-2016.

till exempel personer med intellektuell eller kognitiv funktionsnedsättning.⁹⁸

Nationellt center för kvinnofrid konstaterar att kunskapsspridning, präglad av kontinuitet till aktörer på alla nivåer och till berörda samhällsinstanser, inklusive rättsväsendet är avgörande för att bemötandet av kvinnor med funktionsnedsättning som är utsatta för våld ska förbättras.⁹⁹

Tillgängligheten måste öka i hela rättsväsendet och i de juridiska processerna

För att förebygga våld mot personer med funktionsnedsättning och för att stödja personer med funktionsnedsättning som är utsatta för våld måste åtgärder vidtas inom hela rättskedjan. Tillgängligheten i hela rättsväsendet och i de juridiska processerna måste öka. Kunskapen om funktionshinder i rättskedjan måste öka och nödvändig hjälp och nödvändigt stöd för våldsutsatta personer med funktionsnedsättning måste säkerställas.

Tidigare uppföljning har visat att personer med funktionsnedsättning inte har tillgång till samma rättssäkerhet som andra, något som särskilt kan behöva uppmärksammas utifrån ett jämställdhets- och barnrättsperspektiv.¹⁰⁰ Det behöver bli tydligt att tillgång till rättsväsendet också omfattar rättssäkerhet och rättstrygghet för individen.

Ökad kunskap om funktionshinder i rättskedjan är ett första steg. Därefter måste kunskapen användas till att eventuella hinder också åtgärdas. Det krävs dessutom analyser om varje aktörs ansvar och roll i

⁹⁸ Brottsofferjouren (2014) Våldsamt osynligt.

⁹⁹ Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning, Nationellt center för kvinnofrid, 2013.

¹⁰⁰ Myndigheten för delaktighet (2016) Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011-2016

att utifrån ett funktionshindersperspektiv säkerställa rättssäkerhet och rättstrygghet för personer med funktionsnedsättning.

En utredning som studerar hinder i rättskedjan

Mot bakgrund av ovan nämnda problematik bör de statliga aktörerna inom rättsväsendet ges i uppdrag att ur ett förövar-, brottsoffer- och vittnesperspektiv utreda förekomsten av funktionshinder i rättskedjan som kan försämra rättssäkerheten för bland andra personer med funktionsnedsättning som är utsatta för våld eller har utsatt andra för våld. Detta arbete bör bedrivas i samverkan med funktionshindersorganisationerna. Ett steg i att öka kunskapen om funktionshinder i rättskedjan är ökad kunskap om brott begångna av och mot personer med funktionsnedsättning. Incitament till sådan forskning kan exempelvis ges genom en särskild utlysning.

Utvecklingsbehov 2.8: Digitala verktyg för svåra samtal och stöd till beslut behöver samlas och spridas

MFD:s bedömning: En funktion bör inrättas med syfte att samla in och sprida de digitala verktyg som redan finns för beslutsfattande och svåra samtal. Regeringen bör ge MFD eller annan lämplig aktör i uppdrag att samla in och sprida digitala verktyg för svåra samtal och beslut, som motverkar ställföreträdande beslutsfattande.

Under myndighetens kartläggningsarbete har det framkommit att det finns flera verktyg och metoder framtagna för att stödja personer med i första hand intellektuell funktionsnedsättning att kommunicera våldsutsatthet. Flera av dessa verktyg har utvecklats inom olika projekt och tillfälliga uppdrag. Verktygen är en del av det stöd för beslut som kan ersätta det ställföreträdande beslutsfattande som FN:s s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning kritiserar och rekommenderar Sverige att avskaffa. Kommittén rekommenderar att

Sverige vidtar omedelbara åtgärder som tar hänsyn till och respekterar personens självbestämmanderätt samt vilja och önskemål till fullo.¹⁰¹

Några exempel på verktyg och metoder som finns att tillgå:

- Kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid länsstyrelsen i Östergötland har tillsammans med den ideella organisationen Tjejs rätt i samhället (TRIS) tagit fram ett digitalt kommunikationsverktyg som gör det möjligt för barn och unga i olika åldrar och med olika typer av kommunikationssvårigheter att få stöd i att uttrycka sina känslor och berätta om sin utsatthet.
- Inom ramen för Arvsfondsprojektet Dubbelt utsatt har Bräcke Diakoni tillsammans med Specialpedagogiska skolmyndigheten i Umeå tagit fram ett samtalsstöd med 29 pictogrambilder. Verktöget riktar sig till personal som möter personer med kommunikationssvårigheter och kan användas när man känner till eller misstänker våldsutsatthet.
- DART i Västra Götaland är ett kommunikations- och dataresurscenter för personer med funktionsnedsättning. De arbetar med alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) och presenterar metoder och verktyg.
- För att möjliggöra ökad delaktighet för ungdomar i gymnasiesärskolan har Lunds kommun utvecklat en metod för förståelse av längre resonemang och sammanhang där grafisk facilitering används. Faciliteringen kan användas både i verkliga och digitala sammanhang.

Risken är påtaglig att goda exempel och användbara verktyg försvinner i samband med att tillfälliga projekt och uppdrag upphör. MFD konstaterar att det saknas ett samlat grepp kring de olika metoder och digitala verktyg som utvecklats för samtal kring utsatthet och våld.

¹⁰¹ Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2014) Sammanfattande slutsatser avseende Sveriges första rapport.

Inrätta en funktion som svarar för att samla in och sprida verktyg för beslut och svåra samtal

En funktion bör inrättas med syfte att samla och sprida de digitala verktyg som redan finns för beslutsfattande och svåra samtal.

Myndigheten för delaktighet har uppdraget att arbeta med välfärdsteknologi, inom vilket man redan arbetar med att ta fram digitala stöd för beslutsfattande. Regeringen bör ge MFD eller annan lämplig aktör i uppdrag att samla in och sprida digitala verktyg för svåra samtal och beslut, som motverkar ställföreträdande beslutsfattande.

Målsättningsområde 3: Effektivare brottsbekämpning

En del av en effektivare brottsbekämpning är att uppmärksamma områden där våld mot personer med funktionsnedsättning inte polisanmäls eller ens kallas för våld, så kallade rättsfria zoner. Att detta sker beror dels på bristande kunskap men också till del på kulturen inom viss vård och omsorg.¹⁰²

MFD bedömer också att samhällets kunskap måste öka om situationen för personer med funktionsnedsättning som befinner sig i prostitution och utsätts för människohandel.

Myndigheten har valt att avgränsa ett antal områden från utvecklingsbehov då det pågår andra utredningar och insatser som täcker dessa områden. Avgränsningarna gäller Tvångsåtgärder mot barn enligt lagen om psykiatrisk tvångsvård¹⁰³ som för närvarande genomgår en översyn.¹⁰⁴ Detsamma gäller lagstiftningen om barn- och

¹⁰² Inspektionen för vård och omsorg (2016) En institutionell historia – enskilda boenden enligt socialtjänstlagen för personer med psykiska funktionsnedsättningar.

¹⁰³ Lag 1991:1128 (LPT).

¹⁰⁴ Dir. 2016:106 Tilläggsdirektiv till Nationell samordnare för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa.

tvångsäktenskap¹⁰⁵, där det enligt MFD:s samtal med aktörer på området kan finnas särskild problematik för unga personer med funktionsnedsättning. Samtidigt ska Polisens bemötande och arbetsmetoder vid sexualbrott utvecklas.¹⁰⁶

Utvecklingsbehov 3.1: Behov av ökad kunskap om institutionsliknande kulturer och verksamheter där brott inte anmäls

MFD:s bedömning: Medel från den nationella strategin bör avsättas för att genomföra en forskningsinsats med fokus på verksamheter som ger omsorg och stöd till personer med funktionsnedsättning. Detta med avseende på institutionskultur med rättsfria zoner.

Alla våldsbrott anmäls inte och benägenheten att anmäla kan variera mellan platser, brottstyper och kontexter. Våld i nära relationer anmäls generellt i mindre utsträckning än om gärningspersonen är okänd. Personer som lever på gruppboenden har en stark beroendeställning gentemot flera personer i omgivningen. Om denna beroendeställning ligger till grund för våld är osynligheten hos gruppen särskilt påtaglig. Detta eftersom det våld som personen i fråga utsätts för många gånger inte betraktas som eller hanteras som våldsbrott.

Tillsyn av verksamheter som vänder sig till personer med psykisk funktionsnedsättning visar att det i lokaler och personalkulturer lever kvar föreställningar och normer kopplade till gamla tiders institutionssystem. Det kan exempelvis handla om låsta utrymmen eller generella regler som går emot de boendes självbestämmande och integritet.¹⁰⁷ Våldsyttningar mot och mellan personer med intellektuell

¹⁰⁵ Kommittédirektiv 2017:25 – Starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv.

¹⁰⁶ Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Polismyndigheten.

¹⁰⁷ Inspektionen för vård och omsorg (2016) En institutionell historia – enskilda boenden enligt socialtjänstlagen för personer med psykiska funktionsnedsättningar.

funktionsnedsättning inom LSS-verksamheter negligeras och anmäls inte utan hanteras internt inom verksamheten. Våldsoffren hamnar på så sätt i en situation där utsattheten inte uppmärksammas och våldet kan upprepas.¹⁰⁸

Övergrepp avkriminaliseras i rättsfria zoner

Sociologen Astrid Kubis intervjuade anställda på 47 gruppboenden och dagcenter för personer med intellektuell funktionsnedsättning i en mellansvensk stad. Hon fann att 123 av sammanlagt 277 personer, 44 procent, under den senaste tvåårsperioden hade utsatts för brott av en gärningsperson med en liknande funktionsnedsättning som den utsatta. Bara ett brott, försök till våldtäkt, polisanmäldes. Kubis visade att det finns en form av så kallade rättsfria zoner, med vilket hon avser sociala arenor där gängse rättsregler är satta ur funktion med följderna att olika övergrepp tillåts förekomma. I de rättsfria zonerna avkriminaliseras övergrepp genom att man använder mindre stigmatiserade begrepp. Våldssituationer kan till exempel kallas ”syskonbråk”. Man förminskar eller bortser från allvaret i den brottsliga handlingen och degraderar då den kränkning den enskilda personen utsatts för.¹⁰⁹

I möten med aktörer under vår kartläggning uppmärksammades att man inom omsorgerna uppfattar sekretesslagstiftningen som försvårande för att kunna göra en polisanmälan. Uppfattningen är att det finns en rädsla för att göra fel och eventuellt bryta mot lagstiftningen, varpå man hellre gör ingenting.

Kunskapshöjande insats om institutionskultur och rättsfria zoner

Kunskapen om verksamheter där brott inte anmäls behöver öka för att verksamma insatser ska kunna komma på plats. Förklaringsfaktorer

¹⁰⁸ Länsstyrelsen i Stockholms län (2010) Vägen till att se och agera – om våldutsatta kvinnor med funktionsnedsättning.

¹⁰⁹ Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

såsom institutionsliknande kulturer och bristande kunskap i sekretesslagstiftningen behöver belysas och hanteras.

Mot bakgrund av att funktionshinderspolitiken ska utgå från mänskliga rättigheter och FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, där personer är självständiga rättighetsbärare, är det viktigt att ifrågasätta kulturer som utgår från omhändertagande och objektifiering. MFD föreslår därför att medel från den nationella strategin avsätts för att genomföra en forskningsinsats med fokus på omsorg och verksamheter som ger stöd till personer med funktionsnedsättning med avseende på institutionskultur med rättsfria zoner.

Utvecklingsbehov 3.2: Ökad kunskap om situationen för personer med funktionsnedsättning inom människohandel och prostitution

MFD:s bedömning: Situationen för personer med funktionsnedsättning bör inkluderas i såväl framtida kunskapsinhämtning om trafficking och prostitution som i metodutveckling inom socialt arbete. Människohandel med personer med funktionsnedsättning måste bli ett efterfrågat forskningsområde.

Kunskapen om situationen för personer med funktionsnedsättning inom människohandel och prostitution är mycket låg, inte minst ur ett svenskt och nordiskt perspektiv.^{110 111} Det finns rapporter om att kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning utnyttjas inom sexhandel i Sverige. Dessa kvinnor är särskilt osynliga, på grund av deras begränsade kontakter med omvärlden och svårigheter att förstå och göra sig förstådda. Det finns också en särskild sårbarhet hos gruppen, som beskrivs specifikt genom att det är vanligt med ekonomiska

¹¹⁰ Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår.

¹¹¹ För internationella överblickar se exempelvis "Task Force on Trafficking of Women and Girls (2014) Report of the Task Force on Trafficking of Women and Girls".

beroendesituationer gentemot personer i omgivningen, att enskilda personer hamnar mellan stolarna hos olika myndigheter och att personer i utsatthet inte kan göra sig förstådda eller inte blir trodda i rättsfall.¹¹²

I en studie från 2011 har Kousmanen och Starke intervjuat personal som kommer i kontakt med personer med intellektuell funktionsnedsättning. I intervjuerna uttrycks oro för att dessa personer inte har förmågan att skydda sig och att de riskerar att utsättas för sexuella övergrepp och andra kränkningar. Polis och andra yrkesverksamma som möter målgruppen lär sig i sin yrkesroll att identifiera personer som köper och säljer sex, men kan sakna både metoder och tillräcklig kunskap för att kunna särskilja psykisk sjukdom, missbruk och intellektuella funktionsnedsättningar. Yrkespersoner som arbetar med personer med intellektuella funktionsnedsättningar är i sin tur kunniga inom sitt område, men har begränsade kunskaper om sexualitet och prostitution.¹¹³ I en senare studie från samma forskare framkommer att personer med intellektuella funktionsnedsättningar som blir utsatta för brott i prostitution har svårt att få trovärdighet som målsägande och vittnen. Med andra ord saknar även rättsväsendet kunskaper och metoder att hjälpa och stödja denna målgrupp.¹¹⁴ Socialstyrelsen beskriver att personal inom verksamheter med personer med intellektuell funktionsnedsättning erfar att det finns personer inom gruppen som har haft sex mot ersättning.¹¹⁵

¹¹² Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår; Länsstyrelsen Stockholm (2015) Prostitutionen i Sverige 2014 – En omfattningskartläggning.

¹¹³ Kousmanen & Starke (2011) Women and Men with Intellectual Disabilities who sell or trade sex: Voices from the professionals.

¹¹⁴ Kousmanen & Starke (2013) Identifying the invisible: The experiences of prostitution among persons with intellectual disabilities.

¹¹⁵ Länsstyrelsen Stockholm Prostitutionen i Sverige 2014 En omfattningskartläggning.

Situationen inom trafficking och prostitution bör inkluderas i forskning och metodutveckling

Mot denna bakgrund bedömer MFD att situationen för personer med funktionsnedsättning bör inkluderas i såväl framtida kunskapsinhämtning om trafficking och prostitution som i metodutveckling inom socialt arbete. Människohandel med personer med funktionsnedsättning måste bli ett efterfrågat forskningsområde, vilket också tidigare har lyfts av en expertgrupp inom Nordens välfärdscenter.¹¹⁶

Målsättningsområde 4: Förbättrad kunskap och metodutveckling

Det våld som drabbar kvinnor med funktionsnedsättning är detsamma som drabbar kvinnor generellt. Det kan röra sig om olika sorters våld och många gånger utförs det inom ramen för en nära relation. Dessutom riskerar kvinnor med funktionsnedsättning att utsättas för en typ av våld som är direkt relaterat till funktionsnedsättningen eller som inte hade kunnat äga rum om personen inte hade haft en funktionsnedsättning.¹¹⁷

En generell utmaning inom arbetet med mäns våld mot kvinnor är att kunskapen om våldets omfattning är begränsad och osäker. Området våld mot kvinnor med funktionsnedsättning är inget undantag. Kunskapsläget brukar sammanfattas som att kvinnor med funktionsnedsättning är lika eller mer utsatta för våld än kvinnor utan funktionsnedsättning. På grund av brister i statistiken är det dock svårt att uttala sig med säkerhet. Det är heller inte möjligt att i nuläget analysera omfånget av våld mot kvinnor med funktionsnedsättning genom brottsstatistik. Konsekvensen av den

¹¹⁶ Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår.

¹¹⁷ Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

låga kunskapen om våldets omfattning är att effekterna av samhällets insatser på området blir svårbedömda.¹¹⁸

Bristen på kunskap om situationen för våldsutsatta personer med funktionsnedsättning som kan inhämtas genom offentlig statistik påtalas genomgående i MFD:s samtal med aktörer på området. Samtidigt lyfts också behovet av att samhällets insatser på området bygger på bästa möjliga kunskap och kommuniceras ut till relevanta personalgrupper genom kompetensutveckling.

Utvecklingsbehov 4.1: Kunskapen om situationen för personer med funktionsnedsättning måste öka ur ett vålds- och trygghetsperspektiv

MFD:s anser: Regeringen bör ge Brottsförebyggande rådet i uppdrag att införa funktionsnedsättning som bakgrundsvariabel i den årliga nationella trygghetsundersökningen (NTU).

Personer med funktionsnedsättning kan många gånger uppleva särskild utsatthet i samhället. Som framgår av tidigare kapitel förekommer våld och övergrepp i fler och andra miljöer och risken för att utsättas för våld bedöms som högre än för personer utan funktionsnedsättning.¹¹⁹ Förövare kan i regel utnyttja sin maktposition över personer med funktionsnedsättning på sätt som annars inte vore möjliga. Det är angeläget att utveckla kunskapen om effekten av olika insatser på

¹¹⁸ Socialstyrelsen fick i februari 2017 i uppdrag att bland annat stödja uppföljningen av hela strategin på nationell nivå inom förekomsten av våld, kompetensstöd och metodutveckling för vård- och omsorgspersonal. Inom uppdraget ska Socialstyrelsen ta fram förslag på indikatorer samt utreda förutsättningarna att vidareutveckla öppna jämförelser.

¹¹⁹ Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår; Brottsofferjouren (2014) Våldsamt osynligt; Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

våldsområdet. När det gäller kunskapen om situationen för personer med funktionsnedsättning är det särskilt angeläget.

Den systematiska kunskapsinhämtningen om situationen för personer med funktionsnedsättning behöver öka. Kunskapsinhämtningen bör bygga på kunskapen om det funktionshindersrelaterade våldet, men också ta hänsyn till de grupper inom spektrumet personer med funktionsnedsättning som av olika anledningar inte kan besvara enkäter. FN:s kommitté om rättigheter för personer med funktionsnedsättning påminner i en rekommendation till Sverige om att inhämtande av information är nödvändigt för att förstå situationen för vissa grupper av personer med funktionsnedsättning som kan vara utsatta för olika grad av sårbarhet. Detta för att utforma lagar, politik och program som är anpassade till deras situation och för att bedöma genomförandet av konventionen.¹²⁰

Funktionsnedsättning som bakgrundsvariabel i den årliga nationella trygghetsundersökningen

MFD bedömer att kunskapsläget kring trygghet och säkerhet i samhället för personer med funktionsnedsättning behöver förbättras. Att personer med funktionsnedsättning kan befinna sig i särskild utsatthet behöver tydliggöras, så att ett funktionshindersperspektiv kan integreras i brottsförebyggande och trygghetsfrämjande insatser inom ramen för strategin.

En av flera större befolkningsundersökningar är Brottsförebyggande rådets årliga nationella trygghetsundersökning, NTU. I NTU besvarar drygt 12 000 personer frågor om brott, trygghet, kontakt med rättsväsendet och förtroende för rättsväsendets aktörer. Undersökningen ger möjlighet att studera utvecklingen inom brottsområdet utan att brotten behöver vara polisanmälda.

¹²⁰ Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2014) Sammanfattande slutsatser avseende Sveriges första rapport.

Till skillnad från flera andra större befolkningsundersökningar¹²¹ innehåller NTU i dagsläget inga frågor som möjliggör att funktionsnedsättning kan användas som bakgrundsvariabel vid analys av data. MFD bedömer därför att det inte finns några juridiska hinder att ställa denna typ av frågor. Mot bakgrund av att kunskapsläget kring trygghet och säkerhet i samhället för personer med funktionsnedsättning behöver förbättras anser MFD att BRÅ bör få i uppdrag att införa funktionsnedsättning som bakgrundsvariabel i undersökningen.

Utvecklingsbehov 4.2: Kompetensutveckling ger ökad kunskap inom relevanta personalgrupper

MFD:s bedömning: Statliga verksamheter som arbetar med behandling av våldsutsatta personer såväl som våldsutövare med funktionsnedsättning bör föregå med gott exempel i termer av förbättrad metodutveckling. Regeringen bör, som ett led i att fortsatt implementera den nationella strategin om mäns våld mot kvinnor, avsätta medel för ett kunskapslyft bland berörda personalgrupper inom Statens institutionsstyrelse och Kriminalvården.

Personer som i sitt yrke möter våldsutsatta och våldsutövare behöver relevant kunskap om våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Inom flera områden är det nödvändigt att kunskapen kompletteras med kunskapen om funktionshindersrelaterat våld och personer med funktionsnedsättning som förövare. Kunskapshöjande insatser inom ramen för strategin förväntas resultera i verkningsfulla metoder för att förebygga, upptäcka och bekämpa mäns våld mot kvinnor. För att uppnå största möjliga effekt behöver berörda verksamheter ha förutsättningar att systematiskt kunna tillämpa dessa metoder. Aspekter som tidsbrist och hög personalomsättning pekas i strategin ut som svagheter för att uppnå dessa förutsättningar.

¹²¹ Nationella folkhälsoenkäten; Arbetskraftsundersökningarna (AKU); Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC).

Som framgår av avsnitt 2.9 är kvinnor och män med adhd kraftigt överrepresenterade i fängelser. Under 2013 fanns totalt 13 107 klienter i landets fängelser, varav 3 275 med adhd. Av de hundratals som utreds inom ramen för Kriminalvårdens arbete uppskattas två tredjedelar få diagnosen.¹²²

För de barn och unga som behöver stå under särskilt noggrann tillsyn för att kunna beredas vård finns särskilda ungdomshem som drivs av Statens institutionsstyrelse (SiS). För myndiga personer bereds vård inom Kriminalvården. För personer med adhd som avtjänat straff är det ofta extra svårt att klara en tillvaro i frihet utan struktur och sysselsättning. Samtidigt är tiden på institution eller anstalt en lämplig period för att både diagnosticera och behandla personer som har neuropsykiatrisk funktionsnedsättning med bristande impulskontroll.

Staten bör satsa på ett nationellt kompetenslyft

I MFD:s samtal framkommer att behandling av personer med adhd i SiS-verksamheter och inom kriminalvården försvåras av problem med kompetensbrist och hög personalomsättning. Den förebyggande behandlingen måste bygga på kontinuitet och kunskap och representanter för det civila samhället oroas över att tiden som placerad inte bryter mönstren eller förbättrar situationen för personerna.

Mot bakgrund av ovanstående bedömer MFD att regeringen för att implementera strategin bör avsätta medel för ett kunskapslyft bland berörda personalgrupper inom Statens institutionsstyrelse och Kriminalvården.

¹²² Kriminalvårdsverket (2013) ADHD i kriminalvården.

Referenser

Barnombudsmannen (2016) Respekt – Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd

Barron et al (2004) Genus och funktionshinder,

Brottsförebyggande rådet (2007) Våld mot personer med funktionshinder

Brottsförebyggande rådet (2015) Polisanmälda hot och kränkningar mot enskilda personer via internet

Brottsofferjouren (2014) Våldsamt osynligt

BRÅ (2016) Målsägandes medverkan i rättsprocessen

Dir. 2016:106 Tilläggsdirektiv till Nationell samordnare för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa

Dir. 2016:40 Översyn av insatser enligt LSS och assistansersättningen.

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet

European Union Agency for Fundamental Rights (2015) Implementing the UN CRPD: an overview of legal reforms in EU member states.

FN:s kommitté för barnets rättigheter, Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden (2015)

FN:s konvention om barnets rättigheter

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

FN:s konvention om avskaffande av diskriminering av kvinnor

FRA (2014) Violence against women: an EU-wide survey

Futcher (2011) Attitudes to sexuality of patients with learning disabilities

Gundersen (2014)

Inspektionen för vård och omsorg (2016) En institutionell historia – enskilda boenden enligt socialtjänstlagen för personer med psykiska funktionsnedsättningar

Institutionen för hälsovetenskap och medicin i Örebro (2015) Attityder till personer med funktionsnedsättning och interventioner för att påverka attityder

Ju 2016:E - Inslussningsutredningen

Justitiedepartementet (2016) Uppdrag att lämna förslag på en modell för samverkan kring återfallsförebyggande insatser

Justitiedepartementet (2016) Uppdrag till Brottsförebyggande rådet att sammanställa kunskap om polisiära metoder och arbetssätt för att förebygga upprepat våld mot vuxna och barn i nära relationer

Kerstin Kristensen (2010) Dubbelt utsatta damer

Klein et al (2012) Clinical and functional outcome of childhood attention-deficit/hyperactivity disorder 33 years later

Kommittédirektiv 2016:99 Ett stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende

Kommittédirektiv 2017:25 - Starkare skydd mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och brott med hedersmotiv

Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (2014) Sammanfattande slutsatser avseende Sveriges första rapport

Kousmanen & Starke (2011) Women and Men with Intellectual Disabilities who sell or trade sex: Voices from the professionals

Kousmanen & Starke (2013) Identifying the invisible: The experiences of prostitution among persons with intellectual disabilities

Kriminalvårdsverket (2013) ADHD i Kriminalvården

Länsstyrelsen i Stockholms län (2010) Vägen till att se och agera – om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning

Lag 1991:1128 (LPT).

Länsstyrelsen i Stockholms län. (2012) Det slutar inte vid 65 - En rapport om äldre våldsutsatta kvinnor

Länsstyrelsen Stockholm (2015) Prostitution i Sverige 2014 – en omfattningskartläggning

Länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götaland (2016) Kartläggning av skyddat boende för särskilt utsatta person,

Löfgren-Mårtensson (2005) Får jag lov? Om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning

Myndigheten för delaktighet Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011-2016 (2016)

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2015) Fokus 15 – Ungas sexuella och reproduktiva rättigheter

Nationellt centrum för kvinnofrid (2013) Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning

Nationellt centrum för kvinnofrid (2016) Utsattheten minskar när självkänslan stärks

Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår

Nordens välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår

Nätkoll Attention (2016) Mer, oftare och längre tid – så gör barn och unga med NPF på nätet

Per Isdal (2001) Meningen med våld

Regeringskansliet (2016) Fakta om den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Regleringsbrev avseende 2016 för Länsstyrelserna

Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Myndigheten för delaktighet

Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Polismyndigheten

S2017/01221/JÄM (delvis) Uppdrag att stödja genomförande och uppföljning av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Skolverket (1999). Nationella kvalitetsgranskningar: Skolors arbete mot mobbning och annan kränkande behandling: sex- och samlevnadsundervisningen: undervisningen om tobak, alkohol och andra droger

Skolverket (2014) Sex- och samlevnadsundervisning i särskolan

Socialdepartementet (2017) Kunskap om mäns våld mot kvinnor obligatoriskt i jurist- och läkarutbildningarna

Socialstyrelsen (2011) Sällan sedda – utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning

Socialstyrelsen (2014) Blånader och silverhår

Socialstyrelsen (2016) Öppna jämförelser 2016. Våld i nära relationer

Socialstyrelsen (2017) Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning

Socialstyrelsen (2017) Redovisning av 2016 års utvecklingsmedel och kompetensstöd för att kvalitetsutveckla arbetet mot våld i nära relationer.

SOU 2006:65 Att ta ansvar för sina insatser

Statens medieråd (2017) Föräldrar och medier

Statens medieråd (2017) Ungar och medier

Stiftelsen Allmänna Barnhusen och Barnafrid (2016) Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar

Stiftelsen allmänna barnhuset (2017) Våld mot barn 2016 – en nationell överblick

Tjejers rätt i samhället (2012) Trippelt utsatt

Utredningsinstitutet Handu (2007) – Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning

Bilaga 1

Samtalsguide

Namn:

Organisation:

Träffas primärt utifrån följande utgångspunkter i strategin:

(Utövare och normer, Unga kvinnor, Barn, Livssituationer, Hedersnormer, HBTQ, Samverkan, Kunskap, Funktionshindersperspektiv)

- Finns det situationer eller omständigheter där kvinnor med funktionsnedsättning är särskilt utsatta/riskerar att utsättas för våld?
 - Faktorer som påverkar våldsutsattheten
 - Förebyggande arbete med funktionshindersperspektiv
 - Brottsbekämpande arbete med funktionshindersperspektiv
 - Identifiera aktörer som arbetar med nämnda aspekter

- När det gäller förbättrad upptäckt, starkare skydd och bättre stöd
 - Identifiera aktörer av vikt
 - Identifiera kunskapsluckor eller bristande funktionshindersperspektiv
 - Identifiera utvecklingsområden inom nämnda områden

- I kunskaps- och metodutvecklingen kring mäns våld mot kvinnor
 - Identifiera aktörer av vikt
 - Identifiera kunskapsluckor eller bristande funktionshindersperspektiv
 - Identifiera utvecklingsområden inom nämnda områden

- Utifrån de teman eller aspekter personen diskuterat – Vad kan MFD göra för att bidra till att uppfylla målsättningarna i strategin?

Aktörer MFD träffat

Folkhälsomyndigheten
Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
Sveriges kommuner och Landsting
Nordens välfärdscenter
Forum kvinnor och funktionshinder
Länsstyrelsen Östergötland
Länsstyrelsen Stockholm
Nationellt centrum för kvinnofrid
Kvinnofridsakademin
Socialdepartementet
Brottsförebyggande rådet
Socialstyrelsen
Tjejs rätt i samhället
Stiftelsen Allmänna Barnhusen,
Arvsfonden
RFSL
Lunds kommun
Amphi produktion
Kriminalvården
Brottsoffermyndigheten

Strategiskt samråd med civilsamhället

Ett möte med representanter från civilsamhället genomfördes 28:e augusti 2017 i Stockholm. Värdefulla synpunkter framfördes från följande organisationer;

ROKS
We rise again
DHR

Särskilda rapportören CRPD

Attention

Personskadeförbundet RTP

Riksförbundet för social och mental hälsa

Forum kvinnor och funktionshinder

Lika unika

Synskadades riksförbund

Bilaga 2.

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Personer med funktionsnedsättning har rättigheter som identifierats och tolkats i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, som ratificerades av Sverige 2008. Konventionen finns till för att främja, skydda och säkerställa fullt och lika åtnjutande av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla personer med funktionsnedsättning.¹²³

Konventionens artikel 16 fastslår rätten att inte utsättas för utnyttjande, våld eller övergrepp. Detta gäller såväl inom som utom hemmet och med hänsyn till könsrelaterat våld. Konventionsstaterna ska vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att förhindra våldet, tillhandahålla skydd för våldsutsatta och för att utnyttjande, våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning identifieras, utreds och lagförs.

Sverige ska med jämna mellanrum rapportera om arbetet med konventionen till FN:s övervakningskommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Kommittén kallar sedan till förhör vilket mynnar ut i rekommendationer, varav Sverige fick sina första 2014. Till varje utvecklingsområde som föreslås i denna rapport finns koppling till de olika rekommendationer Sverige har fått av FN:s kommitté om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Allmänna kommentarer förtydligar artiklarna och anger riktning

FN:s övervakningskommittéer yttrar sig också genom att skriftligen lämna så kallade allmänna kommentarer. Dessa kommentarer syftar till

¹²³ FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

att förtydliga specifika artiklar och ge staterna riktning och stöd i implementeringen av konventionerna.

Det finns i skrivande stund fyra allmänna kommentarer, varav två är översatta till svenska. Kommentarererna avser artikel 12 om likhet inför lagen, artikel 9 om tillgänglighet, artikel 6 om kvinnor och flickor med funktionsnedsättning samt artikel 24 om en inkluderande skola. I alla allmänna kommentarer finns avsnitt som avhandlar våld och utsatthet och som ger konventionsstaten Sverige vägledning för att efterleva konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. De utvecklingsområden som föreslås i denna rapport tar också avstamp i de allmänna kommentarerna, när så är möjligt.

Åtgärder ska planeras och genomföras på ett inkluderande sätt

För att rättigheterna ovan ska säkerställas krävs åtgärder, som stat, kommuner och landsting är skyldiga att genomföra. Dessutom innebär rättighetsperspektivet att processen med att förverkliga rättigheter ska vara inkluderande. I arbetssättet ingår därför att de personer eller grupper rättigheterna gäller ska göras delaktiga i såväl planering som genomförande av åtgärderna.¹²⁴

Istanbulkonventionen

Den så kallade Istanbulkonventionen fastslår staternas ansvar och fördömer alla former av våld mot kvinnor och våld i hemmet.¹²⁵ Sverige ratificerade konventionen 2011 och den trädde i kraft 2014.

De stater som ratificerat konventionen slår fast att våld mot kvinnor är ett uttryck för det historiskt ojämlika maktförhållandet mellan kvinnor och

¹²⁴ FN:s Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning – Artikel 4:3.

¹²⁵ Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet.

män. Våldet beskrivs i konventionen som könsrelaterat, strukturellt och en av de viktigaste orsakerna till kvinnors fortsatta underordning gentemot män. Vidare konstateras att det inte finns några giltiga rättfärdiganden av våld mot kvinnor, och att förebyggande arbete är avgörande för att uppnå formell och reell jämställdhet mellan könen.

CEDAW – kvinnokonventionen

FN:s kommitté för avskaffande av diskriminering av kvinnor, CEDAW, har utfärdat ett flertal allmänna rekommendationer för att ge konventionsstaterna vägledning och fördjupade anvisningar om artiklarna i konventionen om avskaffande av diskriminering mot kvinnor.¹²⁶ I augusti 2017 fastställdes den allmänna rekommendationen nummer 35 om könsrelaterat våld mot kvinnor. Den anger att det inte får finnas lagstiftning som berövar kvinnor med funktionsnedsättning möjligheten att anmäla könsrelaterat våld, exempelvis genom att inskränka deras rättskapacitet via lagar om förmyndarskap eller som hindrar kvinnor med funktionsnedsättning från att vittna i domstol.

I samma rekommendation anges att konventionsstaterna ska vidta tillgänglighetsåtgärder som gör att våldsoffer med funktionsnedsättning kan kommunicera, att de inte utsätts för risker och att de skyddas även utanför initierad rättsprocess. Konventionsstaterna ska också säkerställa att information till kvinnor med funktionsnedsättning är tillgänglig och erbjuds i alternativa format.

Barnkonventionen

FN:s konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen, understryker att barn med funktionsnedsättning har rätt till ett fullvärdigt och anständigt liv och att få delta i samhället på lika villkor. För att åtnjuta

¹²⁶ <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>.

denna rättighet ska de erbjudas stöd som är anpassat till deras funktionsnedsättning och ålder.¹²⁷

I den allmänna kommentaren nr 9, Rättigheter för barn med funktionsnedsättning, fastställdes att barn med funktionsnedsättning ännu inte till fullo kan åtnjuta de rättigheter som fastställts i konventionen utan att stöta på allvarliga svårigheter och hinder. Barnrättskommittén konstaterar att barn med funktionsnedsättning utsätts för social diskriminering och stigmatisering och därmed marginaliseras och utestängs. Detta kan hota deras överlevnad och utveckling om det går så långt som till fysiskt och psykiskt våld. Konventionsstaterna uppmanas att vidta alla nödvändiga åtgärder i sitt arbete för att motverka våld och övergrepp, för att förebygga övergrepp och våld mot barn med funktionsnedsättning.

Barnrättskommittén har i sina senaste rekommendationer till Sverige, som kom 2014, gett flera uppmaningar och förslag till åtgärder när det gäller barn med funktionsnedsättning. Kommittén uttrycker oro över det höga och ökande antalet självmord bland barn med funktionsnedsättning och uppmanar Sverige att vidta alla nödvändiga åtgärder för att förhindra, identifiera och komma till rätta med grundorsakerna till självmord bland barn med funktionsnedsättning.

Kommittén är också allvarligt oroad över isoleringen av brottsmisstänkta barn som placerats i häkte och arrest. Dessutom uttrycker kommittén oro över den ofrivilliga behandling som barn med funktionsnedsättning utsätts för i psykiatriska vårdmiljöer, i synnerhet hur man använder sig av tvångsåtgärderna avskiljning och fastspänning. Det förekommer att barn hålls fastspända med remmar eller bälten i upp till två timmar.

Kommittén uppmanar Sverige att anlägga ett perspektiv på funktionsnedsättning baserat på mänskliga rättigheter. Uppmaningen gäller i synnerhet att

¹²⁷ FN:s konvention om barnets rättigheter.

a) säkerställa att befintliga åtgärder för att barn med funktionsnedsättning ska ha rätt att komma till tals i alla frågor som rör dem effektivt genomförs

b) samla in uppgifter om barn med funktionsnedsättning som har utsatts för brott och informera kommittén om resultatet i nästa rapport, bedriva forskning och samla in uppgifter och statistik om våld mot barn med funktionsnedsättning och stärka sin strategi och sina initiativ för upplysning och utbildning av föräldrar och personer som arbetar med barn och för att öka kunskapen hos allmänheten

e) utveckla kunskaps- och utbildningsprogram för föräldrar och lärare om hur de särskilda behoven hos barn med funktionsnedsättning upptäcks och tillgodoses.

Sverige ska lämna nästa rapport till barnrättskommittén senast 1 mars 2021.

Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning

Utvecklingsområden till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Osynlighet, sårbarhet och beroende gör kvinnor med funktionsnedsättning särskilt utsatta för mäns våld. De som drabbas har svårare än andra att få skydd, och i rättssystemet fortsätter svårigheterna.

Förutom det våld som drabbar alla kvinnor riskerar kvinnor med funktionsnedsättning att utsättas för våld som är direkt kopplat till funktionsnedsättningen. Det kan handla om att någon gömmer ens hjälpmedel, vägrar teckenspråkstolka eller straffar en ekonomiskt.

Myndigheten för delaktighet har i denna plan samlat kunskapen om mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning och identifierat utvecklingsbehov och förslag till åtgärder i förhållande till de fyra målsättningsområdena i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

Myndigheten för delaktighet
Box 1210, 172 24 Sundbyberg
08-600 84 00
info@mfd.se
www.mfd.se
Nummer: 2017:29